

EESTI

KOOLINOORED

VABADUSVÕITLUSES

Eesti Rahvuslik Erakond

EESTI KOOLINOORED VABADUSVÕITLUSES

20. veebruaril 1993. a.

**Tartu Ülikooli aulas toimunud
Eesti Vabariigi 75. aastapäevale
pühendatud konverentsi materjalid**

Tartu 1993

Kaane kujundanud A. Peegel

ERSTI KOOLINOORDED
VABADUSVÕITLUSES

20. aastapäev 1938. a.

Tartu Ülikooli vana raamatukogu
Eesti Vabariigi 15. aastapäeva
peetud rahvatunnetuse mälestuseks

Tartu 1938

SAATESÕNA

Alates 17. juunist 1940. a. on meie rahvas üle elanud kolm okupatsiooni: esimene Nõukogude 1940–1941, natsliku Saksamaa 1941–1944 ja teine Nõukogude 1944–1991. Eriti julm oli Nõukogude okupatsioonide stalinlik periood.

Okupatsioonid tõid kaasa massimõrvu, tuhandete inimeste hukumise vanglates ja sunnitöölaagrites. Tsivilisatsiooni tasemelt on raske ette kujutada nende inimeste kannatusi, kes on seal olnud või üle elanud küüditamise Siberisse, end metsas varjanud või pidanud elama võõrsil paguluses. Omariiklust taastades kipume pidama kõike seda minevikuks, millest tuleb võimalikult kiiresti üle saada. Juba on kõrgel riiklikul tasemel vastu võetud otsus, mis annab Riikliku Julgeoleku koosseisulistele töötajatele ja võõrriigi teenistuses olnud palgalistele partorgidele õiguse töösakutele. Seega on inimeste füüsiline piinamine, küüditamine, tavalise töö parteiline segamine ja hingede närimine tunnistatud samasuguseks tööks, nagu on küündmine, arstimine või laste õpetamine. Vene propaganda mõjul muretsetakse ka Läänes eelkõige selle üle, kas on ikka küllalt inimõigusi nendel, kelle tõi siia okupatsioon. Inimlik optimism, mis kustutab mälust halva, on ehk vajalik edasiminekü huvides, ärgu olgu kättemaksu, aga me ei tohi unustada mineviku ohvreid ja võitlusi.

Usna unustatud lehekülg okupatsiooniajas on olnud meie kooliõpilased, kes langesid nõukogulike repressioonide ohvriks. Koolinoored olid need, kes ei leppinud sellega, mille tõi kaasa okupatsioon. Rahvusliku heiskamine ja omavahelised kõnelused võivad tagantjärele tunduda väikeste hammustustena. Tegelikult oli see üks osa meie rahva vastupanust neile, kes pidasid end võitjateks. Valdav osa meie noorsoost ei lasknud end pimestada punasest propagandast. Noorsoo meeoleolu oli rahva tulevikuloetus.

Konverents Tartu Ülikooli aulas 20. veebr. 1993 tõi esmakordselt kokku inimesed, kes lastena või noorukitena olid langenud repressioonide ohvriks. Koguneti, et meenutada. Käesolev kogumik toob lugejani esimese osa mälestustest, mis on väga oluline ajaloomälestus. Sellega ei saa me aga lugeda tööd tehtuks. Ka edaspidi on vaja talletada mälestusi. On vaja täpselt üles kirjutada, kuidas see oli, mis juhtus, mida läbi elati. Kui te ei jõua kirjutada, rääkige linti. See on vajalik ajaloo. Te olete osa rahva kollektiivsest mälestusest.

Austame neid, kellel oli julgust. Langetame pea nende mälestuseks, kes hukkusid.

Helmut Piirimäe, professor,
Tartu ülikooli ajaloo-osakonna juhataja

SAATEKS

Veel ei saa kinnitada, nagu oleks tuha all alles hoitud vabadusiha täielikult lõkkele lõõnud ja Eesti Vabariik taastatud. Selles suunas käib veel tõsine ja vaevarikas töö. Ent 50 aastat kestnud pimedusöö on endaga kaasa viinud enamiku meie põlvkonna eluks ettenähtud aastatest ja nii ei jää praegu enam viivitamiseks aega. Tuligi organiseerida Eesti koolinoorte vabadusvõitlusele pühendatud teaduslik konverents, sest kauaks meid kui punase katku elavaid ohvreid ja tunnistajaid jätkub, eks Toonela nõua igal aastal oma osa.

Katsume seletada, mis kutsus meid, II maailmasõja-aegseid ja -järgseid koolinoori, astuma perspektiivitusse võitlusse nõukogude okupantide ja nende käsilastega. Neid ometi kaitses väga hästi relvastatud ja hea ettevalmistusega NL julgeolekusüsteem oma loendamatute agentidega, keda toetas NL armee.

Eesti okupeerimisele 1940. aastal järgnes seadusliku valitsuse kukutamine palgatud ja piiri tagant sissetoodud demonstrantide lavastuses ning Vene tankide kaitse all. Rahva teadvusse jõudis juba enne nn. nõukogude võimu kehtestamist paljude Eesti silmapaistvate kodanike "kadumine", eriti sõjaväelaste hulgast. Sellele järgnesid veelgi massilised arreteerimine ja küüditamine ning sakslaste tuleku eel ja ajal avalikuks saanud nn. hävituspataljoni veretööd. Rahva kaitseks tekkinud metsavendlus avas aga kõikide silmad, kes näha tahtsid. Nii sai veelgi selgemaks, kes on "proletariaadi diktatuuri" kehtestajad, kes on "maailmarevolutsiooni teostavad sõdurid". Võitlus nende saakalitega oli paratamatu. Eesti meestel polnud valikut, Eesti sai tollel ajal kaitsta just Saksa armee ridades. Ainult vähestel õnnestus võidelda punase katkuga Soome rinnetel. Selles võitluses jäid kas mobiliseerituna või vabatahtlikuna igavesti nooreks paljud ja paljud kooliõpilaste ridadest - neid peitis tundmatu sõduri unustatud haud.

Kui sõjatuli 1944. aastal taas põletas meie linnu, aleveid ja külasid, kui tuhandetele naistele ja lastele, koguni imikutele said massihauaks pommilahvatustes kokkuvarisenud keldrid, kui lennukitelt ja laevadelt tulistati kaitsetuid

elanikke kas põgenike voorides maanteedel või üle mere Rootsi suunduvates paatides ja väikestes kalalaevades - siis oli see eesti rahvale genotsiidi sissejuhatuseks, mida hiljem okupatsiooniväed koos KGB organitega plaanikohaselt jätkasid. On ju arusaadav, et igapähe on õigus end kaitsta. Nii sai paratamatuks partisanivõitluse ägenemine, see kujunes meeleheitlikuks.

Selles olukorras ei saanud Eesti kooliõpilased kui enim säilinud jõud jääda pealtvaatajaks. Meid toitis teadmine meie isade kui kunagiste koolipoiste osast Vabadussõja heitlustes. Sovjettide rünnak Eesti koolidele oli üsna avalik, arreteeriti nii õpilasi kui õpetajaid. Ohvriks langesid mitte ainult keskkoolide ja tehnikumide õpilased, vaid ka algkoolide viiendate-kuuendate klasside õpilased pidid kannatama Pagari tänava ja teiste KGB asutuste uurijate "helluste" all, ka neid karistati kui poliitilisi kurjategijaid. On tõsi, et meie tookordsetel isegi teise-kolmanda klassi poistel ja tüdrukutel tuli viia metsavendadele - see tähendab isadele, onudele, tädidle ja teistele süüa - ning isegi hankida laskemoona ja relvi. Samas peab rõhutama, et kooliõpilaste hävitamine oli punaste maailmavallutajate plaanilise genotsiidi üks osa. Tihti oli koolipoisi või -tüdruku ainsaks "süüks" see, et ta oli sündinud töökate ausate inimeste peres, et julges avaldada oma mõtteid sõnas või lendlehes, et kutsus üles mitte hääletama okupantide käsilasi tookordsetesse nn. riigi -, dieti okupatsiooniorganitesse. Ka kirjandusliku almanahhi väljaandmine kas või käsitsi kirjutatuna tõi kaasa karistuse nn. Isamaa reetmise eest Vene NFSV kriminaalkodeksi § 58, vahel ka § 59 alusel ("vaimne diversioon"). Eriti suureks kuriteoks peeti rahvusvärvide kandmist ja rahvuslipu heiskamist, rääkimata okupantide õige nimega nimetamisest, Jossif Vissarionovitš Stalini pildile tindipleki sattumisest või mõnest samasugusest "poliitilisest kuriteost" Lenini, Marxi või Engelsi portree vastu. Ei saa eitada, et ajajooksul tuli juurde kogemus ennast ja kogu eesti rahvast relvaga kaitsta. Arusaadav, et neil koolinoortel, kellel õnnestus arreteerimist vältides redusse minna, polnud võimalik kaitsevahendeid valida. Kooliõpilaste võitlusvaimu ohutas ka raja taga paiknev Eesti Rahvuskomitee, kes lubas meid abistada ja nägi ette mitmesuguseid tähtpäevi, millal Eesti lääneriikide abiga vabaks saab. Tegelikult mingit olulist abi me raja tagant ei

saanud. Ainult KGB sai lihtsamalt oma plaani täita ja saata sunnitoõlaagritesse Eestist orjatööjõudu. Teatas ju prokurör, et meid, õpilasi mahalaskmisele ei saadeta: "...enne teete meile kasulikku tööd ja siis kärvate ise". Niisugune oli nõukogude võimu hoolitsus õppiva noorsoo eest. Ja tööpoolest, Tallinna Sisevägede prokuröri oli õigus - paljud meie endistest koolinoortest suridki näljast, külmast ja raskest orjatööst tapetuna Venemaa vangilaagrites. Nende vabadusvõitluse nimel läbikäidud teest ei jutusta varsti enam keegi...

Jäägu Eesti vabaduse ja iseseisvuse eest langenud koolinoortest meile põlvest põlve edasipärandatav mälestus. Kõlaga sõnum kõikidele meie järglastele: Eestit kui meie isamaad ja eesti keelt kui emakeelt tuleb kaitsta ka siis, kui käed on ahelais ja jalad raudus. Neid tuleb kaitsta kuni viimse südametukseni kõigi meie käsutuses olevate ja kättevõidetavate vahenditega - siis püsib vaba eestlane vabal Eestimaal.

Olgu see kogumik meie, II maailmasõja aegsete ja sõja-järgsete aastate koolinoorte meeneks meie tublidele noorkotkastele, kodutütardele, skautidele ja Eesti Kaitsevägede noortele sõduritele.

Isamaad tuleb kaitsta!

Elmut Laane

(Sõjajärgse Võru Keskkooli "Sini-Must-Valge" ühenduse esindaja, praegune Eesti Rahvusliku Erakonna esimees)

INTRODUCTION

It is still too early to state that the years quietly smouldering, carefully looked after aspiration of freedom of the Estonian people has now been allowed to burn freely and proudly, its flames giving warmth and hope. It is still too early to proclaim that the Republic of Estonia has been restored in its full rights and strength. There are still years of hard work ahead of us to make our dreams come true. And yet fifty years of the night of oppression and obscurity have claimed the best years of many a freedom fighter and our generation has not much time left: few of us will live long enough to see a better society. That made us hold a conference on the struggle of Estonian schoolboys and girls of the 40ies for Estonia's freedom and independence until there were still witnesses to speak of the atrocities of the Red Plague as every years our ranks become thinner and thinner and Death takes its toll.

This is an attempt to explain what made Estonian schoolboys and schoolgirls of World War II and in the post-war years stand up in hopeless struggle against Soviet invaders, their stooges well supported and protected by the powerful security system of the Soviet Union with its enormous network of agents and the Soviet Army.

The fact of Soviet Union occupying Estonia in 1940, the farce of overthrowing the lawful Estonian Government by foreign paid demonstrators supported by the presence of Russian tanks, the mysterious disappearance of outstanding Estonian public figures (especially Army officers) before the Estonian SSR was established, the mass arrests and deportations, the atrocities committed by the destroyer battalions immediately before and during the German invasion, the developing guerilla struggle to protect people - these were the hard facts that should have opened and did open the eyes of all Estonians who did not close their eyes on them. It became quite clear, who were those people who claimed to be "soldiers for the dictatorship of the proletariat", "soldiers for the world revolution". Estonian young men faced no choice, their only way was to fight the on-surgng enemies - most of the young men did it in the ranks of the German Army, a few could join their Finnish brothers in the struggle against the Red Plague. Many of them, former schoolboys, who had joined the Army either

voluntarily or as draftees, were destined to remain young for ever in the forgotten graves of unknown soldiers.

When in 1944 Estonian towns and villages were burnt to ashes in the great fires of the War, when thousands of babies, children and women lay buried in common graves in the cellars of their homes destroyed in merciless bombing raids, when defenceless refugees surging on the roads of Estonia or crouching in boats bound for Sweden were fired at both from ships and planes, then these events marked the beginning of genocide of the Estonian people. The genocide was later continued in a systematic way by the Soviet invasion troops and the "state security" (KGB) bodies. Every citizen has the right to selfdefence, so in Estonia guerilla struggle became fierce and desperate.

Estonian schoolboys and schoolgirls, who had been brought up in the spirit of patriotism, could not look on when the atrocities against their own people were committed. They knew well the heroic role their fathers, mere schoolboys then had played in the battles of the War of Independence in 1918 - 1920. Estonian schools had become targets of ideological offensive, both teachers and pupils were arrested. These were not only pupils of secondary school and vocational school but also fifth and sixth-graders of elementary school who were thought to be political offenders, they had to face the brutal ways of interrogation in the prisons and offices of state defence in Pagari Street and elsewhere. True, many elementary school pupils took food to the fighters hiding in forests, that is to their fathers, uncles, aunts. The kids tried to get ammunition and arms. Hereby one should remember that the killing of schoolchildren was just part of the genocide plan. Schoolchildren were arrested and tried and sentenced just because they belonged to the families of hard-working honest parents and were ready to voice their opinion, to say what they thought, to write it in leaflets, to call people to boycott elections and refrain from voting for invaders stooges saying that the organs of power of that time were the organs of legitimizing occupation. Schoolchildren were punished for "treason" according to 58 or 59 of the Russian SFSR Criminal Code because they had published literary almanacs or written a few copies of them. Big crimes of that time were wearing national colours and hoisting Estonia's flag, calling the invaders by their name. Ink blots on portraits of Jossif

Vissarionovich Stalin or of Lenin, Marx, Engels or any other "classics" was thought a high crime against the state and punished for. By and by young people learnt to take up arms to defend themselves and their people. Those young people who could escape arrest and keep in hiding could not resort to peaceful means of struggle only. The fighting spirit of young people was fanned by the promises of help coming from the National Committee of Estonia in exile, by the dates propagated of when Estonia helped by Western countries would regain its freedom. In fact help from abroad was scanty. KGB found it easy to find new and new young people, who were turned into cheap labour in the numerous camps of the Gulag. The prosecutor voiced the simple policy of the authorities by saying: "We are not going to shoot schoolboys. First they will work to us, and then they will peg out on their own". This was the concern for the young generation. Soviet powers could offer. And indeed the Tallinn prosecutor of Defence Forces was right in his calculations - many young Estonian men and women, former schoolchildren, died of hunger, cold and hard labour in prison camps somewhere in the Gulag. Their selfless struggle for freedom has been forgotten together with the memory of them.

Let there be unextinguishable memory of the schoolboys and schoolgirls who died for the freedom and independence of Estonia. Let mothers and fathers keep telling their children that Estonia, the only homeland we have, must be defended even when the people are handcuffed and manacled, the mother tongue is to be defended as long as there is a tongue to speak it, a heart to beat. When we do not spare ourselves in the struggle for free and independent Estonia, there is sure to be a free, proud people, called Estonians.

Let this collection tell the story of the schoolboys and schoolgirls of World War II and the post-war years in Estonia. We dedicate it to the new generations of young Estonians united in the squads of young home defenders, taught by their elder brothers of the Home Defence Organization and to the young soldiers of the Estonia's Defence Army.

Homeland needs people who can defend it against any enemy!

Elmut Laane Member of the "Blue-Black-White" schoolboy organization at Võru Secondary School, Chairman of the National Party of Estonia.

Treffneri Gümnaasiumi õpilastest Vabadussõjas

R.Freiman

Hugo Treffneri Gümnaasiumis on alati valitsenud tugev rahvuslik vaim alates kooli rajamisest 1883. aastal. Seda on süvendanud ja aidanud lõkkele puhuda 1917. aasta sügisel direktori kohale asunud Konstantin Treffner, tuline rahvuslane.

Vaatamata Saksa okupatsiooni ajal kehtestatud karmile "keelan-käsen-poon-ja-lasen"- korrale algas koolis õpilaste salajane organiseerumine.

Okupatsiooni lõpu poole peeti kooli saalis koosolekuid, kus kõnelesid hilisemad rahvuskangelased kapten Parts ja leitnant Kuperjanov, rõhutades isamaa kaitsmise vajadust ja õhutades vaimustust.

Saksamaal puhkes revolutsioon. 11.novembril oli sunnitud sõlmima rahu. 12.novembril pidas direktor Treffner koolis vaimustava kõne. Valitses ülev meeleolu. Võimsalt lauldi hümni. Vanemate klasside õpilased läksid raekotta, nõudes võimu üleandmist.

Alustas tegevust Kaitseliit, võttes enda peale korra ja julgeoleku kaitse, ladude valvamise. Kolme lõpuklassi õpilased astusid in corpore Kaitseliitu.

Venemaalt algas punaste pealetung. 28.novembril langes Narva.

Väljakuulutatud mobilisatsioon ei andnud tulemusi. Kauakestnud maailmasõjast ja revolutsioonist vapustatud rahvas ihkas rahu. Oldi arvamusel, et väike Eesti ei suuda sõidada suure Venemaaga. Küllaltki suur osa oli kohalike kommunistide kihutustööl.

Ei õnnestunud J.Kuperjanovi katsed tõrjuda kohalike väikesearvuliste puudulikult relvastatud üksustega tagasi punaste hästirelvastatud laviini. 21.detsembril oli sunnitud Tartu maha jätma. Viimasteks lahkujateks olid umbes 80 koolipoissi, neist 57 trefneristi.

Käreveres tehti peatus. Trefneristidest astus 22 J.Kuperjanovi käsutusse, olles seega alusepanijad J.Kuperjanovi nimelisele partisanide pataljonile.

Teised trefneristid sõitsid edasi Põltsamaale, kuuludes

kooliõpilaste pataljoni, mille ülemaks oli Karl Einbund (Eenpalu), meie hilise riigimees.

Puurmanis aitasid trefneristid Kuperjanovil valdades läbi viia mobilisatsiooni, rekviireerimist, kandsid vahiteenistust, sõitsid päeval pidevalt ringi, kontrollides dokumente, et jätta muljet suurtest jõududest. Vabatahtlikult võeti osa kõigist öösel tehtavatest luureretkedest, mis sageli ulatusid sügavale vaenlase tagalasse. Väikesearvulise koosseisuga viidi läbi hulljulgeid kallaletunge, külvates vaenlase seas paanikat ja lüües ettekujutuse, et tegemist on laial rindel tegutsevate suurte jõududega.

Ei jätkunud relvi, laskemoona. Sakslased olid rahvusväeosadelt relvad ära võtnud.

Trefneristid paigutati laiali roodudesse kui riigiustavad ja eeskujuandvad vabadusvõitlejad.

Järgnes pidev lahingutegevus. Jaanuari alguseks oli Punaarmee suurte jõudude ja suure ülekaaluga relvastuses suutnud vallutada suure osa Ida-ja Lõuna-Eestist, jõudes 35 km kaugusele Tallinnast.

Ajutise Valitsuse palvel saabus Inglise laevastikuüksus, 3000 vabatahtlikku Soomest, Rootsist, Taanist. 7. jaanuaril algas vastupealetung. 13. jaanuaril 1919. aastal vabastati Tartu. Vabastajate seas olid soomusrong ja trefneristid.

Järgnesid pidevad lahingud, nende seas ka Paju lahing 31. jaanuaril. Vastas olid hästikindlustatud positsioonil punaste eliitväeosad, punastest punasemad Läti kütid soomusrongi toetusel. Jätkusid võidukad lahingud Valgani välja. Võeti osa lahingutest Lätis.

6. märtsil toimetati õppursõdurid tagasi Tartu ja nad asusid taas koolipinki. Laupäeviti tuli olla kasarmutes sõjalistel õppustel, samuti suvel, võttes vajaduse korral osa ka sõjategevusest. Osa trefneriste läks tagasi rindele, võttes osa Pihkva vallutamisest ja Landeswehr'i purustamisest.

Vabadussõjast võttis osa 236 kooliõpilast tulnud trefneristi. Vanuse järgi oli nooremaid: 13-aastasi 1; 14-aastasi 2; 15-aastasi 6; 16-aastasi 14; 17-aastasi 12.

Sõtta minnes anti end üles vanemana, muidu ei oleks võetud. Vabadussõjas langes üheksa trefneristi. Nende mälestuseks püstitati kooli aulasse marmorist mälestustahvel, mis nõukogude korra kehtestamisel peideti kooli keldrisse põrandaliiva alla, kust see hiljuti hästisäilinuna välja

kaevati. Kuperjanovlastest sai haavata 7, põrutada 1. Vabadusrist annetati kahele.

Kooliõpilaste kaotused sõjas olid suured. Sõtta mindi ilma vajaliku sõjalise ettevalmistuseta. Vastas aga võitles maailmasõja- ja revolutsioonivõitluste kogemustega vastane.

Trefneristid on näidanud sõjameestena suurt püüdlikkust, väsimatut tegevusindu ja palavat isamaa-armastust, tormates rasketel otsustavatel silmapilkudel kõhklematult võitlusse ning olles eeskujuks mobiliseeritutele.

Treffneri koolipoistel oli tunnustustväärivalt oluline osa kogu Vabadussõja käigus.

Pärnu koolipoiste organisatsioonist

Hans-Heiki Laja

1940. aasta suvel eksisteeris Pärnu koolipoiste organisatsioon, millel nime ei olnud. Organisatsioon oli üles ehitatud selliselt, et üks liige teadis vaid kolme- nelja teist liiget, kõik korraga koos ei käinud. Asusin elama Tallinna ja kohtasin oma grupi liikmeid vaid korra, kui nad tulid Tallinna lendlehti levitama.

Gruppi kuulusid veel: 1. Paul Sang (Pärnu koolipoiss),
2. .... Riismandel (Petseri Vaimuliku Seminari õpilane),
3. Hillar Tamme (Vändra Keskkooli õpilane).

Paul Sang arreteeriti peagi ja ta poos ennast vanglas üles, kuna teda piinati metsikult ühe naissadisti poolt. Riismandelit oli keegi kohanud Kirovi vanglas. Hillar Tamme ei arreteeritud ja ta sattus Punaarmeele. Hind arreteeriti 1940. aasta septembris Tallinnas Reaalkooli ees asuva Vabadussõjas langenute ausamba mahavõtmisele järgnenud rahvakogunemisel, kui tahtsin lahti lõigata furgoonauto presentit, milles asusid NKVD poolt arreteeritud inimesed. Päev hiljem arreteeriti samas Eesti lennuväe lennuõppe ülem major Braun katsel süüdata samal kohal küünal.

Võru "Põhjapojad"

Ilmar Palo

1942.-1944. aastal tegutses Võru Algkoolis skautlik salk "Põhjapojad". Salga liikmeid oli 7-10. Liikmed andsid skaudi töötuse, salgal oli oma embleem. Omavahel vahetati Eesti iseseisvust ja Vabadussõda käsitlevat kirjandust. 1943.aasta 24.veebruaril toodi klassi õpetajalauale Eesti ja Soome lipp ning kinnitati tahvli kohale Eesti vapp.

1944.aastal kleebiti linna müürilehed kommunismi vastu võitlevate rahvaste lippudega. Saksa lipule kleebiti peale valge paberileht.

Peale sõda, s.o. peale sakslaste lahkumist vahetasid mitmed salga liikmed elukohta, üks läks välismaale. Salga tegevus lakkas. Üks salga liige arreteeriti 1946.aastal. Märkimisväärseks pean okupatsioonide ajal skautliku tegevuse jätkamist ning allumatust võõrvõimule.

Koolinoorte vastupanuliikumisest Haapsalus

Heino Noor

Vastupanu sovjettide punavõimu pealetungile algas Eestis juba 1939.a. sügisel, peale Ribbentropi - Molotovi pakti sõlmimist Moskvas 23.08.39.a. ja II maailmasõja algust. Vastupanuhiidud tulid ilmsiks eriti siis, kui NSVL - Eesti nn. mittekallaletungi ja vastastikuse abistamise pakti tulemusel siin, de jure iseseisvas Eestis paigutati laiali punaarmee-, laevastiku- ja lennuväeüksused. Eriline olukord tekkis Haapsalu linnas. Siia, baltisakslaste ümberasustamise ajal vabanenud hoonetesse paigutati rohkesti punaväge. Haapsalu külje all, Sinalepas ja Ungrus rajas punaarmee oma raskepommitajate jaoks sõjalennuväljad. Haapsalu tänavail võis novembri- ja detsembrikuus 1939 üheaegselt näha nii teritatud "torniga" budjonnoi mütse kandvaid punakomandöre kui ka SS-eraldusmärkidega mustas mundris saksa ohvitseri oma rahvuskaaslaste ümberasustamist korraldamas ning Eesti skautspataljoni sõjamehi. Meie, Haapsalu koolinoored kandsime sinimustvalgeid

olümpiarõngastega rinnamärke, laulsime populaarseid ja omatehtud poliitilisi pilalaulu - vennalvõrsse Stalinist, Kremlist, Marusjast ja Iivanist. Oli ka pila ja teravaid anekdoote hitlerliku Saksamaa juhtide kohta. See oli meie endi seast väljakasvanud vastupanu, mitte aga kaugemalt juhitud. Koolis, ajalehtedes ja üldse ametlikult püüti rangelt kinni hoida "paktist ja neutraliteedist".

Tegusam vastupanuliikumine ja Nõukogude-vastased hoiakud levisid organiseeritud noorte - noorkotkaste, skautide, kodutütarde, gaidide hulgas. Koosolekutel, koondustel, vestlustes ja referaatides tutvuti "sõbraliku" N.Liidu tegeliku olemusega, õpiti tundma kommunismiohte. Teadlikumalt Nõukogude-vastane tegevus arenes Haapsalu merenoorkotkaste rühmas "Urmas". Ms., selle rühmituse eesotsas oli rootsi rahvusest gümnaasiumiõpetaja merekaitseleitlane A.Berggren. Rühmas oli välja arendatud sideala, ka raadioside. Hõnda meist usaldati osalema meresideraadiojaama tegevuses, mis asus kaitseliidu Lääne maleva staabi pööningul (praegu Suur-Lossi tänav 16). Soome Talvesõja päevil andsime sealt Soome jõudvaid signaale: teatasime, millal ja kui palju punaste viisnurkadega pommitajaid Haapsalu aerodroomidelt õhku tõusis ja kuhu suundus (Vt.V.Pinn. Punane terror ja Läänemaa. Täiendusi ja täpsustusi. Haapsalu, 1992). Niiviisi hoiatati Soome õhutõrjet ja küllap jäi mõnigi punapomm Helsingile, Viiburile või Turule heitmata.

Kindlakujulist vastupanu sovjettide pealetungile hakkas Haapsalu koolinoorus avaldama 1940.a., peale Eesti okupeerimist ja annekteerimist. Oli punavõimu vastaseid väljaastumisi. 1940.a. "oktoobripühade" ajal toimunud väljaastumistel arreteeris NKVD gümnaasiumiõpilase Mihkel Droste jt. Kooliõpilaste Nõukogude-vastane meelestatus süvenes. Eriti siis, kui punaarmee poliitikaosakondade ilmsel toetusel, nende klubide juures hakati organiseerima eesti koolinoorte "rakukesi", mille etteotsa asus Petherist või Võrust Haapsallu lähetatud keegi Paul Soesoo. Rahvuslikku vastupanuliikumist kandsid rahvakogunemistel ja illegaalsetel kokkusaamistel siis just gümnaasiumi- ja tööstuskeskkooli õpilased, tekitades Nõukogude-vastast pila ja põlgust.

Nagu mujalgi Eestis, aktiveerus vastupanuliikumine oluliselt siis, kui ägenes sovjettide vägivald ja laienes punaterror.

Haapsalus kujunes peale 14. juunit 1941. a. 18-19 -aastastest merenoorkotkastest ja skautidest koosnev püstolitega relvastatud vastupanurühmitus: Endel Särm, Konstantin Põld ja Heino Noor, kellega liitus tollal nõukogulikust Tartu Ülikoolist kõrvaldatud ja Haapsalus elanud juuratudeng Jüri Poska (Eesti riigimehe Jaan Poska poeg). Nimetasime ennast paroolnimetusega "Pokker". Olime ühenduses Läänemaa metsavendadega, levitasime teateid küüditamiste ja edasi juba hävituspataljoni liikumise kohta, eriti Rohuküla sadamas. Kokkupõrkes punaarmee üksusega langesid Endel Särm ja Konstantin Põld, keda enne mahalaskmist oli julmalt piinatud. Meie rühmituse sõjalise vastupanu tegevus selleks korraks lõppes.

Siinkirjutajal ei ole isiklikke tähelepanekuid pärast sõjaaegsest Haapsalu koolinoorte vastupanuliikumisest osavõtmise kohta. Olin 1953. aastani Gulagi poliitvang, pärast tagasitulekut elan ja töotan Tartus. Noorte poliitiline vastupanu avaldus aga mitmeti. Alates vabariigi aastapäeval või jõululapäeval küünlapanekust Vabadussõjas langenute kalmudele, hävitatud mälestussammaste kohale või kalmistutele ja rahvuslipu heiskamisest kuni pörandaaluse rühmituse kujunemiseni. On teada, et Haapsalu koolinoorte Tuksi spordilaagris 1976.-78. a. heisati sinimustvalge lipp (Artur Kruus jt.). 1959. aastast on teada Haapsalu rajoonis Lihula Keskkoolis Tõnis Metsa juhtimisel tegutsenud koolinoorte aktiivse relvastatud vastupanu rühmitus.

Üldse levis nõukogudevastane hoiak ja vastupanu Eestis enam koolinoorte, ka üliõpilasnoorte hulgas. Keskealised, ka haritlased läksid sageli mugandumistele, suurele ja pisikarjerismile ning konformeerusid.

Rõhutamist vajab, et kommunistlik võim kuulutas Eestis okupatsioonirežiimile vastupanejad kriminaalkurjategijaiks. Nende koolinoorte, ka alealiste kohta fabritseeriti süüdistus Venemaa - st. tegelikult ju teise riigi - kriminaalkodeksi kurikuulsate paragrahvide 58 või 59 järgi, sealjuures paragrahve ka tagasiulatavalt rakendades. Eesti kooliõpilaste vastupanuliikumisest osavõtjad tembeldati nõukogude "isamaa" reetjateks ja neid selle nimetuse all hävitatigi. Võõrriigi kriminaalkodeksi paragrahv 58 punkt 12 alusel vangistati ja hävitati veel tagantjärele neid noori, kes oma koolikaaslasi KGB-le üles andma ei läinud, st. nad teadsid küll, aga ei läinud julgeolekumeestele teatama.

Hukunud ja hukatud eesti koolinoori, meie inimesi jäävad

mälestama tuhanded teadaolevad või jäljetud hauad Eestis ja endises sovjettide impeeriumis.

Koolinoorte sovjetiaegse vastupanu aluseks ja toeks oli Eesti Vabariigi aegne eestimeelne ja kõlbeline kasvatus. See toimis ja mõjus veel palju aastaid hiljem, ka järgmise põlvkonda. Aastatega ja kommunistliku ideoloogilise töötluse ning terrori mõjul kippus maad võtma homo soveticus'e mentaliteet, õieti igasuguste veendumuste ja uskumuste puudumine, küüniline tarbija meelelaad. See kõik kuulub rahva ja rahvuse mentaliteedi ajaloo valdkonda. Seda olulisem on, eriti praegusel mitmese kriisi ajal pöörduda eesti koolinoorsoo ajaloo poole. Sealt saab noor inimene ka praegu eneseleidmiseks ja eneseteostuseks vajalikku tuge ning kindlust.

Aeg kohustab meid üles kutsuma Eesti ja teistegi maade kunagisi ja praegusi koolinoori, et vastu panna punase katku taaslevikule, toimuigu see kuitahes kavalate pettesiltide ja manöövrite abil.

Nagu paljud tartlased, nii ka mina, eestiaegne koolinoor, juba eaka mehena asetasin iga aasta 24. veebruari öhtul küünla Vabadussõjas langenute mälestussamba allesjäänud alusele, Tartu Pauluse (Ropka) kalmistul. 1980.a. 24.veebruari öhtul tabas mind seal KGB ohvitser, misjärel mind EKP Linnakomitee korraldusel tookordselt ametikohalt ülikooli kliinikus vallandati.

Noortel i kum i s e s t P e t s e r i m a a l L e o n h a r d S a l u v e e r

Autor jutustab põhjustest, mis ajendasid teda looma noorteorganisatsiooni, järgmist: "Olen Võrumaa mees ja pärit Vastseliinast, kus sain ka esmase isamaalise koolituse, kuna Vastseliina algkooli õpetaja Voldemar Kommer, peale nime eestistamist Valdek Kaldmäe, minu võorasema onupoeg, oli Vabadusristi kavaler. Tema haaras minu juba algkooli esimestest klassidest peale seltskonnategevusse, pannes esinema näitemängudes. Vabadussõja-teemaline näitemäng "Millest kaebasid kahurid" oli eriti meelde jääv. Kuna Vastseliina koos übrusega käis mitu korda käest kätt, kaasa arvatud Hürsi küla, kust on pärit mu võorasema, ja

Tsiistre ning teised kohad, siis sain küllaldaselt informatsiooni sellest heitlusest, mis eelnes vabadusele. Kagu-Eesti lähedus Venemaale kujundas sealse elanikkonna hingelaadi hoopis erinevalt, võrreldes kaugemal elavate inimeste arusaamadega."

Kuna Petseri Gümnaasiumis kui riigikoolis oli õppemaks odavam kui Võru Gümnaasiumis (haridusseltsi kool), astusin 1938. a. Petseri Gümnaasiumi, mille abituriendiks sain 1944.a., olles vahepeal aasta Saksamaal Reichsarbeitsdienst'is. Igaõine prožektoritemäng idataevas vajutas hinge ohutunde - "inter arma silent leges!". Kõik see oli aluseks hilisema tee valikule, kui tuli otsustada, kellega kaasa minna.

1940. aasta 17. juuni hommikul kella 11 paiku nägin esimest korda okupatsiooniväe tolmhalli kolonni veeremas üle Suurmetsa-Lepassaare-Otsa-Lasva Võru suunas. Olin siis Petseri Gümnaasiumi III klassi õpilane ja teenisin kooliraha Lepassaares Judeikini lauavabrikus. Vene riigi haaret tundsin ma juba baaside ajast peale, kuna raudtee oli lähedal. Lepassaares tundsin ma esmakordselt ka valla konstaabli peataolekut, kui kohalikud "proletaarlased" okupante tervitasid.

Sügisel valiti mind klassivanemaks, aga kui komisjonikomitee sai koolis jalad alla, määrati minu asemele komnoor Evald Kiitsak, kellega olime aigul ühes korteris, kuid tema vasakpoolsetest vaadetest polnud mul aimugi. Pani ka imestama, kui kiiresti tegid sel suvel karjääri minu koolivennad Endel Sögel, Paul Soesoo ja Jaan Siilivask, ka mitmed väiksema kaliibriga koolikaaslased. Mina kui noorkotkas Võru maleva Linnaümbruse malevkonna Pikakannu rühmast, kus vanakotkaks oli mu lell, koolijuhataja Oskar Sander, lävisin eestimeelsete koolikaaslastega. Kui siis sai selgeks "Eesti NSV" tõeline olemus, ei jäänudki muud üle, kui lõin 1940.a. lõpul põrandaaluse organisatsiooni "Päriseestlased" (PE), võttes eeskuju "Noorte Kotkaste" organisatsiooni tegevusest. Veel praegu on meele nelja liikme nimed, kellest kolm on elavate kirjas. Ka on alles veel "Oppuri A ja O" õpetuse järgi valmistatud salakirja šiffer. Suurematest ettevõtmistest on meelde jäänud Soome Vabariigi aastapäeva tähistamine metsas 6. detsembril ja lendlehtede levitamine 24. veebruaril eel 1941. aastal.

Mustvee Humanitaar-
gümnaasiumi vastu-
panuliikumisest
1940.-1941. a.

Arved Salupere

Meie kool oli suurte rahvuslike traditsioonidega kool. Kooli elule andis mõjuva suuna merikotkaste ja kodutütarde tegevus.

Meie kool oli väga löödud, kui punaokupandid ilma vastupanuta Eestimaa üle ujutasid. Kaitseliitlastelt võeti nende relvad ja algasid repressioonid.

Talvel 1940-41 kasvas meis tahe alustada koolis vastupanuliikumist. Olime tollal 14-aastased poisikesed, kuid meie soov oli vankumatu. Moodustasime grupi tuumiku, kuhu kuulus kolm poissi - mina, Arved Salupere, minu vend Evald Salupere ja meie klassivend Endel Palm. Otsustasime kolmekesi alustada tegevust. Grupi nime peale me ei mõelnud. Lootsime seda teha hiljem, kui grupp suurem on. Tegime seda ema-isa teadmata. Kooli keldrist leidsime tüki šapirograafi ja paljundasime sellel tuhatkond lendlehte "Maha kommunism!". Juba järgmisel päeval puistasime linna ja kooli lendlehti täis. Algul oli rahulik, kuid siis ilmusid kooli julgeolekumehed ja kool sattus julgeoleku ülekuulamiste meelevalda. Mõnedki koolipoisid viidi minema ning rohkem ei ole me neid näinud. Ka meie ei saanud oma ridu suurendada. Kandsime vaid kurvalt sini-must-valget märki kuue parema revääri all. Vaid üks klassikaaslane käis kaebamas õpetaja Lumingule, et Salupere poisid levitavad lendlehti. Härra Luming käskis poisil vaikida ja lubas uurimise enda kätte võtta. Ta kutsus meid enda juurde, palus meid ettevaatlikud olla ning ütles, et me kodus kõik süüteoendid kõrvaldaksime. Nii tegimegi. Oma ridu me suurendada ei saanudki, kuna olime kogu aeg kontrolli all. Seda me ei teadnud, et meie koolis oli ka suuremate poiste vastupanugrupp, palju arvukam kui meie oma. Ka neil oli kaotusi.

Siis tulid sakslased ja 16-aastaselt liitusime kooli Omakaitsega. Meil olid juba relvad ning olime vilunud laskjad. Järgnes Eesti 20. Diviis, siis Tšehhi põrgu ja Siber. Kaks aastat tagasi saime kokku Endel Palmiga, kes elas Austraalias, nüüdseks surnud. Minu vend suri 35-aastaselt,

olles kaks korda käinud vangilaagri teid.

Noorte salaorgani- satsioonist Tallinnas V.Kohv

Tallinnas tegutses koolipoiste ja nende aatekaaslaste salaorganisatsioon "Vaba Eesti Võitlusrinne". Nimetatud organisatsioon tegutses 1941.aastast peale (ka saksa okupatsiooni ajal). Organisatsioon koosnes peamiselt Tallinna Merekooli õpilastest. Liikmeid oli 30 poisi ringis. Ühendus oli Harjuma metsavendadega ja nende kaudu Rootsi eksiiliga. Organisatsioonil oli oma põhikiri, lipp ja liikmekaardid. Oldi jaotatud viisikutesse, ülesandeks oli võidelda kõigi jõududega okupatsioonirežiimi vastu. Levitati vastavasisuliselt lendlehti ning käidi koos perekondlike sündmuste tähistamise sildi all. Osal poistest olid ka relvad (V.Kohvil enesel revolver), et nende abil ka aktiivset vabadusvõitlust teostada.

1945.aasta juulis algasid sissekukkumised ning kogu organisatsioon paljastati ja arreteeriti (peale metsavendade). Balti Mereväe Sõjatribunal mõistis pea kõigile Vene kriminaalkoodeksi alusel 10 - 5 aastat vangistust range režiimiga "töökasvatuslaagrites". V.Kohv oli surmalaagris Norilskis. Praeguseks on teada vaid mõned organisatsiooni liikmetest, paljude kohta puuduvad andmed. Vajalik oleks töö arhiivides, et tuua selgust organisatsiooni ajalukku.

Olukord Võru Kesk- koolis aastatel 1944-46

Asta Eher-Mugra

Üks okupatsioon oli vaheldunud teisega, kusjuures see teine okupatsioon oli võrreldes eelmisega veel julmem, hirmuäratavam.

Laste mällu olid talletunud hirmud ja üleelamised 1940.-41.aastate koledustest, vanemate sosinal kõneldud ärevad jutud, unetud ööd kogu perega metsas põosa all, kuulatades igat püssipauku või hävituspataljonimeeste kuulipildujate tärinat, kuulatades veoautode mürinat: kas tulevad küüditajad...?

Järghesid sõja-aastad. Sõda - see oli hirmus sõna, kuid sellega kaasnev Saksa okupatsioon tundus isegi veidi pääsemisena. See oli eelmisest tsiviliseeritum, inimlikum.

Kõik see tekitas lastes ometi vastuseisu - kadunud oli meie muretu lapsepõli, vaba Eesti riik, kus polnud vaja tunda hirmu, polnud vaja pugeda peitu võõraste nähtavale ilmunisel.

1944. aastal Nõukogude okupatsiooni taassaabumine tekitas inimestes paanilist hirmu, kuna kurvad kogemused olid olemas. Ja süvenesid. Üksteise järel, nii ühest kui teisest kodust kadusid õsiti ja paljudel jäädavalt isa, vanaisa, vend, onu...

Kooliaastatel Võru Keskkoolis tekkis lastel iseenesest soov võitluseks, kasvõi passiivseks võitluseks julma okupatsiooni vastu. Oli vajalik ainult väike üleskutse või juhend selleks, kuidas tegutseda organiseeritult. Koolinoortes oli revolutsioonivaimu, küllaltki ettevaatlikkust, tähelepanelikkust ümbritseva suhtes, aga ka parasjagu hulljulgust. Ajendiks oli üleelatu, vanemate käest kuuldud elupildid, vanemate arreteerimine, mõrvamine, salapärane kadumine...

Eriti teotahtelised olid noil aastatel Võru Keskkooli 8., 9., 10. ja 11. klassid.

Tekkisid või olid tekkinud vastupanuliikumise grupikesed õpilaste hulgas, kuhu ettevaatlikult värvati juurde ka uusi liikmeid.

Mina olin 1944.-45.a. Võru Keskkooli 11.a klassi õpilane. Meie klassis teadsin ma kolme tüdrukut, kes olime hingelt ja teotahtelt sarnased: mina, Valve Pormeister ja Oie Raag (Skoblova). Saime infot ja kutse üksteiselt - tegutseda võitluses vägivald vastu ja aidata võimaluse piires kaasa Eesti iseseisvuse taastamisele.

Nooremates klassides, nagu hiljem kuulsime, oli võitlejate kontingent suuremaarvulisem, siis me seda ei teadnud. Meie ühendus tekkis ketitaoliselt: teadis ainult kaks inimest - see, kellelt teada saadi, ja see, kellele teade edasi anti. Olime ka küllalt ettevaatlikud, kõiki õpilasi klassis ei saanud ega võinudki usaldada. Mingit nimekirja meil ei olnud, ootasime juhtnööre, konspiratsioon pidi olema täielik.

Meenub 1941.aasta Võru Keskkoolis... Kui varem, Eesti Vabariigi ajal, algas tavaliselt koolinädal saalis hommikupalvusega, siis nüüd algas koolinädal mittinguga:

õpilased aeti saali, direktor pidas vastavasisulise kõne, seejärel pidid kõik klaveri saatel laulma "Internatsionaali". Kõva häälega laulis kaasa ainult üks - väike siilipeaga, punast kaelarätti ainukesena kandev poiss - tol ajal ainuke pioneer Võru Keskkoolis. See oli Karl Siilivask I poiste paralleelklassist. Teised tõmbusid kõik kuidagi tagasi, gruppidesse, tüdrukud kihistasid naeru. See oli passivse vastupanu üks momentidest.

Veel meenub 1945. aasta 24. veebruaril 11. A klassis. Klassi koosseis oli 30 õpilase ümber. Esimene tund sel päeval oli geograafia, õpetaja Olev Pehka (millegipärast me usaldasime teda, kuigi me ei teadnud siis, et temast sai võitaja juba oli - meie organisatsiooni "Skautlus" üks vanemaid juhte). Me sättisime tol hommikul õpetajalauale pisikese sini-must-valge lipukese, mille übritsesime rohelise samblapohlavarre pärjakese ja ning korrapidaja avas õpetajale ukse... Õpetaja astus sisse, peatus valvsesisakus laua ees. Terve klass seisis püsti vaikselt, hardunult... Õpetaja seisis laua ees minuti või kaks. Mitmed õpilased pühkisid vargsi pisara... See oli meelde jääv moment. Siis andis õpetaja märku istumiseks ja palus korrapidajal laualt eemaldada sümbolika. See oli paratamatu.

Elu kulges oma rada, noppides siit-sealt kodudest inimesi - pikaks ajaks, alatiseks... Süvenes lootusetus, aga ka võitlustahe.

Kevade poole hakkas organisatsioon rohkem tegutsema. Korraldati isegi koosolekuid linnalähedases üksikus majas Meegomäe külas. Seal nägime esmakordselt ka teisi kaasvõitlejaid ning ka meie vanemaid juhte - Olev Pehka, Evald Oimet.

Millegipärast tekitas õpilastes kahtlust see, et meie vanemad juhid, apelleerides laste entusiasmile, unustasid seejuures vajalikud konspiratsioonid. Koosolekutel koostati nimekirju, protokolliti, anti vannet Eesti vapi ja lipu all, fotografeeriti. See oli kuidagi tore ja vaimustav, aga edaspidi lastele väga hädaohtlik. Õpilastel oli isetegutsemisel suurem konspiratsioon. Meil, noortel skautidel, puudus igasugune võimuahnus, ajaloo-tegemise soov. Meile oli põhiline, et võiks taastada endine iseseisev Eesti, vabaneda võrvallutajatest.

Need kroonikaraamatud, fotod, nimekirjad saidki meile edaspidi saatuslikuks.

Mina sain sidepidajaks, õigemini side loojaks

metsavendade grupiga, kes varjasid end Võrumaal Nursi-Lüka metsas. Kokkusaamise kohaks sai sama metsa ääres asuv minu lelle pere pisike asunikutalu. (Lell arreteeriti 1944.aastal). Selles talus elas nüüd lellenaine Elfride Eher oma kolme alaealise lapsega. See metsavendade grupp oli ühenduses Soomega, kust anti ka suuri lootusi maa vabastamiseks, pääsemiseks.

Viisime kahekesi Mango Danieliga (koolipoiss) jalgrattastel sõites metsavendadele kirjutusmasina, paberit ja muud vajalikku peidetuna seljakottidesse. Vastu saime hiljem lendlehti, üleskutseid, raadioteateid.

Minu sidetegevus lõppes üsna varsti seoses sisseastumiseksamite ja edasiõppimisega Tartu Ülikoolis. Loa sisseastumiseks siiski sain, peale mitmekordseid taotlusi ja ankeetide täitmisi.

1945.aasta detsembris haarangul hävitati meie grupi metsavendade punker, tapeti mehed, saadi kätte nimekirjad, protokollid, muud dokumendid. Detsembris tehti puhastus ka Võru Keskkoolis, kusjuures mitmesse klassi jäi vaid pool õpilastest. Arreteerimine toimus nii, et NKVD mehed ja paar sõdurit sisenesid tundide ajal klassi ja nimekirja alusel hõigati välja peaaegu pool klassi koosseisust. Paljud arreteeriti koolivaheajal maal kodudest.

Mind otsiti mitmel korral Tartu Ülikooli ühiselamust. Kuuldes otsimistest ja kaaslaste arreteerimistest, varjasin ennast oma vanatädi juures Tartus Kooli tänaval. Arreteeriti mind 12.jaanuaril 1946.aastal, öösel "passikontrolli" käigus.

Edasi - Hall maja, Pagari tänav, Patarei, "Side", Lasnamäe vangla - nagu kõigil. Siis sõjatribunal Tallinnas, mis kestis 10 päeva. See oli kurb "pidupäev" tallinlastele - rahvas seisis spaleerina tänavate ääres iga päev, kui meid, Võru koolinoorte gruppi, kolme autoga relvastatud valve all kohtumajja veeti. Laulsime "Saa vabaks Eesti meri...", rahvas lehvitas meile ja nuttis. Meie viskasime väikestele paberitükikestele kirjutatud kirju kodustele, mis neile ka edasi saadeti. Minu ema on säilitanud mitu sellist minu kirjutatud kirja. Ainult kolm päeva kestis meie transportimine lahtistel veoautodel, edaspidi toimus see "Mustadel Ronkadel".

Edasi - sõit Venemaale, metsatöölaagrid, viletsus, Vorkuta - 12,5 aastat elust ära lõigatud. (10 aastat vangilaagrit + 2,5 aastat asumist).

Meie võitlustahet pole kõik see suutnud hävitada. Seda oleme sisendanud endale, oma lastele, lastelastele...

Meie sooviks on, et Eesti Vabariik oma õigustes taastuks nii, nagu sai alguse 75 aastat tagasi Eesti Vabariik meie lapsepõlve mälestustes! Et kaoks võitlus võimu pärast, sest idee ja püüdlused on meil kõigil samad!

Noorte vastupanu- organisatsioonidest Võrus

Kalju Aarop

Teadaolevalt tegutsesid sõjajärgseil aastail Võrus järgmised põrandaalused vastupanuorganisatsioonid: "Skautlus" (1945), "Noored Partisanid" (1945), "Põhjala Noored" (1945), "Sini-Must-Valge" (1945-1946), "Eesti Vabaduse Eest" (1946), "Noorte Kuperjanovlaste Organisatsioon" (1948-1949).

"Skautlus" loodi peamiselt endiste skautide ja noorkotkaste poolt 1945.aasta kevadel. Levitati omatehtud lendlehti, viidi läbi sõjalisi õppusi, loodi side metsavendadega. Kuna organisatsioon oli halvasti konspireeritud, siis selle tegevus lõpetati 1945.a.septembris. "Skautluse" asemele moodustati kaks uut organisatsiooni: "Noored Partisanid" ja "Põhjala Noored". Mõlemal organisatsioonil oli side Kümnennda Rohelise Partisanide Pataljoni metsavendadega, kelle punker asus Nursi lähedal. 10.RPP-1 oli side Rootsisis asuva Eesti pagulaskeskusega ning nad püüdsid ühendada ühise juhtimise alla kõiki Võrumaal tegutsevaid metsavendi. Noori kasutasid metsavennad sidepidajatena teiste metsavendade salkadega. Noored muretsesid metsavendadele ka suuski, sidumismaterjali ja muud vajalikku, levitasid punkrist saadud lendlehti.

27.detsembril 1945.a. 10.RPP punker hävitati NKVD poolt, langes 9 meest. 1946.a.jaanuaris suurem osa mõlema vastupanuorganisatsiooni liikmeist arreteeriti. Vähestel õnnestus varjuda, viimaste hulgas olid ka hilisem metsavendade juht Jaan Roots ning tuntud metsavend Kalju Kirbits, kes mõlemad aga võitluses langesid.

Ka "Sini-Must-Valgel" oli side 10.RPP-ga. Kuna aga SMV koosnes kolme-neljaliikmelistest gruppidest, kes ei olnud

teiste gruppide olemasolust teadlikud, siis arreteeriti SMV liikmetest ainult mõned, ülejäänud jäid puutumata. Ilmselt moodustasid ühe SMV ka need noored, kes andsid välja põrandaalust ajalehte "Ugandi". Neist arreteeriti 1946.a. veebruaris 4 poissi.

1946.a. algul tegutses lühikest aega kuuest Võru Keskkooli tüdrukust koosnev grupp "Eesti Vabaduse Eest". Nad arreteeriti lendlehtede levitamisel 1946.a. veebruaris ja vabastati Võrus viibinud ENSV siseministri Resevi korraldusel. Arreteeriti uuesti 1950. aastal.

"Noorte Kuperjanovlaste Organisatsioon" (hiljem "Eesti Vabadusvõitlejate Liit") tegutses 1948.-49.a. Levitati lendlehti, heisati 24.veebruaril Võrus sini-must-valge, üritati õhku lasta Võru Jeegeolekuosakonna maja. Liikmed arreteeriti 1949.a.detsembris.

Koolinoorte organisatsioonist "Raudne Käsi"

Eugen Vahar

1945.aasta oktoobrikuus organiseerisid Rakvere Keskkooli õpilased Heinrich Redlich (17.a.), Jüri Puusta (15.a.), Harri Kaldma (17 a.) Nõukogude-vastase organisatsiooni "Raudne Käsi". Hiljem ühinesid organisatsiooniga sama kooli õpilased Aleksander Kask (18), Arvo Iila (18), Olev Talts (18), Erich Alamets (17) ja Ülo Hiilaid (18).

1945.aasta oktoobris-novembris viis organisatsioon H. Redlichi juhtimisel läbi kümme koosolekut, kus arutati mitmesuguseid vastupanuküsimusi. Võeti vastu otsus lasta õhku punasõdurite puust mälestusmärk kättemaksuks selle eest, et õöl vastu 21.oktoobrit 1941 laskisid punavõimud õhku prof. Amandus Adamsoni projekti järgi valmistatud Vabadussamba. 16. novembril 1945 viidi otsus täide H.Redlichi, J.Puusta, E.Alametsa, A.Kase ja O.Taltsi poolt. Lõhkeaine muretses A.Kask.

8.märtsil 1946 mõistis ENSV Siseministeeriumi vägede sõjatribunal kõik organisatsiooni "Raudne Käsi" liikmed süüdi VNFSV Kriminaalkoodeksi paragrahv 58 p.9 alusel ja määras karistused järgmiselt:

Redlich - 15 aastat, Puusta, Kaldma ja Alamets - igale 10 aastat, Kask ja Hiilaid - 10 aastat ühes poliitiliste õiguste äravotmisega viieks aastaks, Talts ja Iila - 7

aastat ühes poliitiliste õiguste äravõtmisega kolmeks aastaks. Kohus kestis kaks päeva. Sel ajal kui advokaat pidas kaitsekõnet, magas prokurör norinal.

Peale kohtuotsust saadeti kõik "süüdlased" eri laagritesse. Poiste perekonnad saadeti enamalt jaolt Siberisse asumisele.

Organisatsioon "Tasuja"

Endel Keller

Organisatsioon "Tasuja" nime all oli kaks samanimelist koolipoiste nõukogude-vastast organisatsiooni. Esimene neist loodi aastatel 1946-47 Bernard Jaanuse poolt ja selle peamiseks tegevuseks algperioodil oli lendlehtede levitamine. Gruppi kuulusid: Bernhard Jaanus, Osvald Rääk, Heldur Traks, Aleksander Tomson, Oliver Jokk ja Endel Keller. Viimane liitus grupiga vahetult enne aktiivse tegevuse lõppu ehk laialisaatmist. Grupp lõpetas tegevuse 1947.aasta lõpul, kuna oli ilmnunud tõenäoline oht tema paljastamiseks.

E.Kellerit ei rahuldanud selline olukord ja ta lõi samanimelise organisatsiooni oma kursusel - Ehitus- ja Arhitektuuri Tehnikumi II kursusel. Organisatsiooni ehk vandeseltsi kuulus kogu kursuse isikuline koosseis, välja arvatud üks tütarlaps, kes oli kooli komsomoli grupiorganisaator. Lisaks neile olid veel mõned liikmed paralleelkursuselt. Mälu järgi nimetab E.Keller 16 organisatsiooni liiget: Endel Vaikre, Endel Paalmann, Ilmar Raid, Bernhard Brenner, Kuno Tiiksaar, Eevald Salem, Mubert Rähni, Luule Meier, Jaak Laks, Raul Adusk, Arvo Paas, Jaan Kuus, ... Kuusamägi (Maadleja), Uno Sisa, Uno Loop, Endel Keller.

Grupi liikmeid ühendas ustavusvanne: nimekirju ei koostatud, et ei oleks materiaalselt asitõendit paljastamise korral. Eesmärgiks oli võimalust mööda relvastuda ning olla valmis organiseeritud aktiivseks tegutsemiseks otsustaval hetkel. Otstarbekaks peeti hõiduda provokatsioonidest.

Grupi esmaseks eneseväljenduseks oli ähvarduskirja koostamine tehnikumi komsomolisekretär Rein Auale, keda E.Kelleri sõnade järgi peeti "vastikuks nõukogude aktivistiks". Anonüümkirja edasitoimetamine sai E.Kelleri ülesandeks. E.Keller teatas grupi liikmetele eelmise

organisatsiooni olemasolust, samuti ka varitsevast ohust. B.Jaanus oli tutvustanud Rein Auale eelmise organisatsiooni nimekirja, liikmeskonda ja struktuuri, lootes värvata teda koostööle ning olles seejuures teadlik Rein Aua sidemetest NKVD-ga. Edasi teatab E.Keller järgmist: "Eespool mainitud ähvarduskirja koostamisele asusid poisid ilma minu teadmata. Kõik oli juba ette planeeritud. Keegi poistest oli koridoris valves, et teatada kui R.A. tuleb. Tekkis vaid küsimus, kes selle talle mantli tasku sokutab. Võtsin selle enda peale, sest pidasin silmas poiste enesealgatust, tegutsemises ei pidanud ma õigeks jätta enesele võetud kohustusi täitmata, ehkki olin veendunud selles, et võin sattuda isiklikult löögi alla. Endale olin kindel. Jaanus oli töötanud ustavust surmani. Saagu see siis talle ustavusprooviks. Teadsin ka, et RA on teadlik minu kuulumisest eelmisse organisatsiooni".

Varsti peale küüditamist märtsis 1949, mille käigus mitte kedagi meie hulgast ei puudutatud, ehkki poiste kaudu levis kuuldus, et meie anonüümkiri on direktriss Emma Jõgi poolt edasi antud, kadusin siiski nädalaks silmapiirilt. Lõpuks otsustasin siiski kooli tagasi tulla. 15.aprillil mind arreteeriti. Esimene küsimus oli seoses ähvarduskirjaga, kuna minu käitumises olevat aimatud Nõukogude-vastast hoiakut. "Tvoja morda protiv sovetaskoi vlasti"- nagu seda kommenteeriti. Üritasin süüdistusest kõrvale põigata ja salgasin selle maha. Kuid siis käidi välja juba mõjuvama kaart - minu kuulumine B.Jaanuse gruppi "Tasuja", kusjuures kõik oli juba peensusteni välja uuritud. Isikuks, kelle kaudu kõik välja uuriti, peab E.Keller Bernhard Jaanust, kuna keegi teine ei võinud olla nii hästi informeeritud. E.Keller tunnistas Riiklikule Julgeolekule oma kuuluvust gruppi "Tasuja". Sellega oli Julgeolek paljastanud grupi "Tasuja" terve koosseisu. Pärast edukat grupi paljastamist ei tuntud enam huvi eespoolnimetatud ähvarduskirja ega E.Kelleri isiku vastu, keegi peale tema aga ei olnud asjasse pühendatud.

Pärast vabanemist 1955.aastal (autor ei märgi, kust on ta vabanenud) püüdis E.Keller vältida kohtumist kursusekaaslastega, kuna avastas, et huvi tema isiku vastu pole raugenud. Tema majaperenaiselt käidi küsimas, millega E.Keller tegeleb ning kellega kohtub.

Ühelegi teisele grupi liikmele ei ole repressioone osaks saanud. E.Keller lõpetas Kunstiinstituudi ning töötab Tallinna Kunstiülikoolis skulptuuri eriala abiõppejõuna.

E.Keller osales Poliitvangide Liidu loomisel alates 1988.aasta 14.juunist, mil Pärnus Koidula pargis kuulutas välja "Kengiiri Veteranide Liiga" ning kutsus kõiki "rõhutuid ja aheldatud" ühinema ning kaitsma oma õigusi.

**Tartu koolinoorte
vastupanuorganisatsioonist
"Sini-Must-Valge"
Ahto Liik**

Mind on volitatud rääkima ühest paljudest noorsoo-organisatsioonidest, mis võtsid osa vastupanuliikumisest peale Eesti Vabariigi okupeerimist Nõukogude Liidu poolt.

Noortele, kellel oli iseseisvast Eesti riigist isiklikud mälestused ja kes ise nägi selle riigi jõhkrat anastamist stalinliku režiimi poolt, oli vastuvõtmatu okupatsioonivõimu terror ja võõras ideoloogia. Ehkki punane võim oli vägev, loodeti ometi, et see ülekohus ei kesta kaua. Usuti, et vaba maailm taastab peagi õigluse ja Eesti saab jälle vabaks.

Sellisel taustal tekkiski Tartus koolinoorte vastupanu-organisatsioon SHV ("Sini-Must-Valge"). See asutati 1949.aasta kevadel grupi tollaegse 6.Keskkooli õpilaste poolt.

Esmaseks ülesandeks oli organisatsiooni laiendamine mõttekaaslasliites ning igasugune propagandistlik tegevus, sealhulgas lendlehtede levitamine. Peeti vajalikuks hoida Eesti vaimu ja omandada mitmesuguseid oskusi, nagu töötamine sidevahenditega, mootorratta juhtimine, relvade käsitsemine jne. Plaanitseti hankida relvi, laskemoona, lõhkeainet. Seda kõike selleks, et olla valmis aktiivseks tegutsemiseks vajaduse korral. Ei soovinud ju meist keegi jääda passiivseks kõrvaltvaatajaks, kui vaenlase väljaajamine oleks reaalseks muutunud.

Struktuurselt koosnes SHV viie-kuueliikmelistest gruppidest, kus iga liige võis moodustada omakorda järgmise grupi. Iga kandidatuur arutati põhjalikult läbi, enne kui talle organisatsiooni astumiseks ettepanek tehti. SHV liikmeteks olid Tartu keskkoolide õpilased, ka üks grupp Antslast ja paar noort Tallinnast. Peaaegu kõik olid heal tasemel sportlased.

Organisatsiooni tegevus aktiveerus 1949.aastal peale märtsiküüditamist. Oli vaja näidata, et rahva vaimu ei saa

terroriga murda. Ja nii valmistati ja levitati mitmel korral lendlehti, sisuks Stalini sõnad ja teod. Vahendite primitiivsuse tõttu oli tiraaž vaid poole tuhande ringis ja neid levitati peamiselt mai- ja oktoobripühade ajal, põhiliselt Tartus, aga ka Viljandis.

Vahetult enne 1949.aasta oktoobripühi õhiti SMV grupi poolt Raadi parki punaarmeelestele püstitatud ausammas, mille jalamile pidid asutused järgmisel päeval pärgi panema.

Raadi samba õhkulaskmise kohta on avaldatud hiljem mitmesuguseid arvamusi. Kui aga on teada, et punaste poolt hävitati kõik Vabadussõjas langenute mälestusmärgid, maatas tehti Tartu vanglas 1941.aastal mõrvatute hauad Pauluse kalmistul, võõrale võimule jäid ette isegi skulptuurid eesti kultuuritegelastest, rääkimata Kalevipojast, siis mõelgu meie teo üle igauks kas nii või teisiti. Aga meil oli mõõt täis.

1950.aasta sügiseks kuulus SMV-sse juba umbes 40 liiget. Vaatamata julgeolekuaparaadi palavikulisele tööle õnnestus organisatsioonil vältida sissekukkumist aasta kestel, kuid 1950.aasta sügisel saadi meile siiski jälile. Algasid arreteerimised ning mõne kuu jooksul vahistati 38 organisatsiooni liiget. Peale poiste oli nende hulgas ka 11 tütarlast. Viis kuud kestis uurimine Hallis Majas, neli kuud ootasime Tartu vanglas "tulemusi". 1951.aasta 15.augustil loeti ette Moskva Erikohtu poolt tagaselja tehtud otsus, millega kõik mõisteti erirežiimiga laagritesse, karistusajaga 5 kuni 15 aastat. Nende hulgast ei jäetud välja ka üht meie kaaslast, kes julgeolekuorganite tööstili tagajärjel oli psüühiliselt haigestunud.

SMV noored saadeti laiali N.Liidu erinevatesse vangilaagritesse. Neid oli Vorkutas, Mordvas, Norilskis, Kolõmal, Taishetis ja Karagandas.

Vaatamata organisatsiooni liikmete vangistamisele ja sellele järgnenud kannatuste rajale, jäi ühtekuuluvustunne mitte ainult püsima, vaid tugevnes veelgi. Ei süüdistatud üksteist ühe või teise asja avalikuks tuleku pärast uurimise käigus, vaid igal juhul hoiti kokku. Võimalikkuse piires säilitati omavahelisi sidemeid ka vanglates ja laagrites ning eriti peale tagasipöördumist koju. Suure tagasituleku päeval 1956.aasta suvel oli Tartu jaamas iga ida poolt tuleva rongi vastas grupp SMV-lasi, et vastu võtta saabuvaid sõpru-võitluskaaslasi. Kohe hakati koos käima sünnipäeval ja muude perekondlike sündmuste

puhul.

SHV esimene avalik koosolek - ja seekord juba sini-must-valge lipu all - toimus 1988.aasta augustis. Pool aastat hiljem tähistasime ühiselt Eesti Vabariigi aastapäeva.

Meie organisatsiooni tegevusest on paaril korral juttu olnud ka ETV-saadetes.

Lõpetuseks tahan öelda, et rõhutamist väärib asjaolu, et inimeste aatelisus ja võitlusvaim ei kadunud ka nendel rasketel terrori ja muulaste võimu aegadel, mil eesti rahvalt oli võetud nii inim- kui ka kodanikuõigused. Ja alati leidis neid, kes ülekohtule vastu hakkasid.

**Sotsiaaldemokraatlikust
noorte ühendusest
"Eesti Vabaduse Eest"
Ülo Ojatalu (H.Kruusi andmetele tuginedes)**

1948. aastal tekkis Tallinnas põrandaalune noorte-grupp. Selle moodustas trükikoja "Ühiselu" noor tööline, Tallinna I Töölisnoorte Keskkooli õpilane Hugo Kruus (isa Eesti Vabariigi piirivalvur, ema surnud, ema vend ja isa kaks venda Läänes).

Noorteühendusse "Eesti Vabaduse Eest" kuulusid veel August Martin, Harri Tikk (isa tapsid sakslased), Endel Vahtra, Lembit Vaarmets ja veel paar poissi Viljandist (H.Tiku kaudu). Ainsana teadis kõiki, peale Viljandi poiste, M.Kruus.

Anti vandetöötus, koostati konspiratiivse tegevuse plaan, loeti trükikoja kunagisest arhiivist saadud eestiaegseid ajakirju ja raamatuid. Valmistati lendlehti ning pandi neid üles enne suuri pühi, rebiti maha punalippe.

2.novembril 1950 arreteeriti H.Kruus, A.Martin ja M.Tikk. Teisi ühenduse liikmeid ei õnnestunud uurijatel tabada. Veebruaris 1951 mõistis sõjatribunal kõigile kolmele paragrahv 58 mitme punkti, sealhulgas ka punkt 8 alusel 25+ 5+5 kogu vara konfiskeerimisega.

H.Kruus oli sunnitöööl Magadanis, Eestisse tagasi jõudis 1956. aasta augustis.

Hugo Kruusi aadress: EE0030 Tallinn, Ringi 60-45 (Haardus), tel.23 36 39.

Kadrinas ja Rakveres 1948-1953 tegutsenud sala- jasest noorteorganisatsioonist Ülo Ojatalu

1948.aasta sügisel moodustus Kadrina Mittetäielikus Keskkoolis salajane noortegrupp Hulja küla poistest Mart Urbase algatusel. Grupp kasvas peamiselt kooli internaadi V-VI klassi õpilaste arvel paarikümneliikmeliseks (temast teadlikke oli veel kümnekond), võttes endale nimeks "Eesti Kotkad". 1949.-1950. aastal valmistati ja pandi 24.veebruariks välja 2-3 lendlehte, õpiti tundma olemasolevaid relvi, arutati loetud raamatuid, poliitikasündmusi ja kuuldusi. Kui grupi tuumik hakkas 1951.aastal edasi õppima Rakveres, jätkus tegevus seal. Koostati põhikiri, kuid see ei osutunud vastuvõetavaks nagu ka organisatsiooni uus nimetus "Eesti Noorte Föderatsioon". 1953.a. 24.vebruaril kavatseti heisata Rakvere lossivaremete ühte torni sini-must-valge lipp ja levitada lendlehti.

1953.a. veebruari algul ning märtsis aga arretereeriti M.Urbas, Madis Sulev, Jüri Retsold, Ülo ja Enn Ojatalu, Salme Augjärv, Leo Sinilaid, Toomas Takjas, Laas Masing. Kõigile esitati süüdistus paragrahvi 58 punktide 1A, 10 ja 11 järgi, uurimist alustati veel 14 kunagise Kadrina õpilase ja kahe lapsevanema kohta. Mai algul vabastati kõik peale Ojatalude NSVL Sõjaministeeriumi korraldusel. 30.mail mõistis ENSV ülemkohus Ü.Ojatalule 10 ja E.Ojatalule 8 aastat töölaagrit. Mõlemad vabanesid 1956.aastal.

Grupil ei olnud kogu oma tegevuse vältel mingeid sidemeid ei täiskasvanute ega teiste gruppidega. Uurimistoimikus sisaldub dokument, mis näitab, et KGB jälgis õpilasi vähemalt 1951.a. alates. Noorte tegevus hoidis neis endis alal isamaalist meelsust, hoopiski suurem oli aga nende arretereerimise ja ootamatu vabanemise mõju.

Osa grupi liikmeid on kogu 40 aasta jooksul tihedamalt või juhuslikult suhelnud, üldine kokkusaamine oli 20.vebruaril 1993.

On andmeid, et veel 1987.-1988.a.,mil kestis Ojatalude rehabiliteerimisprotsess, kasutas KGB meie grupi liikmete suhtes provokatsioonid ja järelevalvet; varasemate aastate kohta on vähemalt korduv jälgimine ka dokumentaalselt tõestatav.

Organisatsioonist Tihemetsa Metsatehnilises Tehnikumis Heinrich Komp

Organisatsiooni esialgne nimetus oli "Eesti Noorte Antikommunistlik Liit", hiljem "Põhja Poegade Malev". Organisatsioon moodustati 1950.a. Oli oma põhikiri ja viieliikmeline juhtiv staap. Liikmeid oli 23 või 26 poissi (arreteeriti). (Autor ei mäleta täpset arvu).

Otsest sidet teiste organisatsioonidega ei olnud, kuid oli mõttevahetusi teiste samamoodi rahulolematutega.

Valmistati ja levitati lendlehti, hangiti ja loeti tollal keelatud kirjandust Eesti Vabadussõjast, Eesti põhiseadusest jne. Kodukohtades oli poistel sidemeid metsavendadega. Kavatsus oli metsavendi abistada peale tehnikumi lõpetamist töökohtadel metsanduses.

Kõik organisatsioonis osalejad arreteeriti 1952.a. paragrahvide 58-1A ja 58-11 järgi. Eeluurimine toimus Pagari tänava julgeoleku majas. Kohut mõistis Leningradi Sõjaväeringkonna Sõjatribunal. Karistuseks kõigile 25 + 5 aastat erirežiimiga laagreid. Minul vähendati 1956.a. karistust 5 aasta peale. Alles jäeti 5 aastat õiguste kaotust, mis piiras elamispiirkondi Eestis.

Kogu organisatsioon ei ole peale vabanemist koos käinud. Üksikuid kohtumisi on olnud. Konflikte julgeolekuga on olnud kõigil ka hilisematel aegadel.

Kõige mainimisväärsemaks kogemuseks peab autor julgeolekuagentuuri massilisust ja töö aktiivsust metsandus-töötajate hulgas.

Võru koolinoorte-kuper- janovlaste organisatsioonist Aleksander London

Autor osales organisatsioonis 1949.a. esimesel poolel. Organisatsiooni kuulusid Võru I Keskkooli ning Võru Tööstustehnikumi õpilased ja metsavend Aksel Kolk.

Märganud kuperjanovlaste juhtkonna vähest konspiratiivsust, otsustasid tehnikumi õpilased Vambola Kõiv, Endel Oispuu, Evald Pettai, Koit Perlija Al-der London loobuda aktiivsest tegevusest organisatsioonis.

Organisatsioon levitas lendlehti ning heiskas 1949.a. Eesti Vabariigi aastapäeval sini-must-valge lipu Võrus Vabaduse ja Lembitu tänava nurgal.

Kogu organisatsioon arreteeriti 1949.a. teisel ja 1950.a. esimesel poolel. Organisatsioonis osalejad mõisteti Moskva erikomisjoni poolt süüdi paragrahvi 58 1A-11 põhjal mitmesuguste tähtaegadega 10-25 aastani.

A.London arreteeriti 1950.a. 18.jaanuari öösel kell kaks koos Evald Pettaiga aadressil Koidula t. 6. Karistuseks määrati A.Londonile 10 aastat.

"Noorte Kuperjanovlaste" organisatsioonist Võru Kesk- koolis 1947.-1949. a. Ülo Adamson

Peale II maailmasõja lõppu asus Nõukogude Liit aktiivselt ellu viima Eesti sovjetiseerimise poliitikat. Üha enam hoogustus rahvale veel seni teadmata, enne sõda sõlmitud Molotov-Ribbentropi pakti salaprotokollide täitmiseks alanud rahvusliku genotsiidi poliitika eestlaste vastu. Vale, ülekohus ja terror lämmatasid eestluse ideaalid. Rahval ei olnud enam vabadust ega peremeheõigust omal maal. Toores diktatuur hävitas inimeste julgeoleku, humaansuse ja demokraatia. Eesti rahva liikmeid arreteeriti rahvavaenlaste otsimise sildi all nii üksikult, perekondade kui ka suurte gruppide kaupa. Kel õnnestus kõrvale hoida, see pidi varjuma kas oma kodu või ustava sõbra põranda all punkris või kodupaiga metsades. Kodud tühjenesid. Mahajäänud varad rekvireeriti või jaotati hävituspataljoni-rahvakaitslaste endi vahel. Tühjaks jäänud linnakorteritesse asusid idast tulnud uued võimumehed. Valmistades ette maa kollektiviseerimist, koormati talud ülejõukäivate maksukohustustega, mis järsult suurenesid.

Noored on alati olnud heade ja õilsate ideede kandjad. Ka nüüd, raskete katsumuste perioodil, asusid nad oma rahva poolele. Võru Kesk-koolis oli peale II maailmasõda nõukogude võimu poolt arreteeritud juba mitu vastupanugruppi

("Skauudid", "Põhjala Noored", "Noored Partisanid" jt.). Pärast suurema grupi õpilaste ja õpetajate arreteerimist 1946. a. otsustasid kolm maalt tulnud õpilast: Olev Miina, Ülo Adamson ja Lembit Lepp jätkata eelkäijate vabadusvõitlust, neid küll varem tundmata ja nägemata, kuid pidades lugu nende põhimõtetest ja eesmärkidest. Esialgused kooskäimised toimusid nende koolipoiste korterites 1947.a. sügisest peale. Võru Keskkoolis oli kuus paralleelklassi, igas üle kolmekümne õpilase, nende meelsuse tundmaõppimise ja valiku tegemisega oli raskusi. Ka käisid vaidlused organisatsiooni nime üle. Moraalset tuge saime eesti kirjandusest: "Vabadussõja ajalugu", A. Kivikase "Nimed marmortahvilil", A. Gailiti "Isade maa", Ed. Grosschmidti "Pealuu märgi all" jt.

1947. a. 23. detsembril otsustas algatusgrupp jääda nime juurde "Noorte Kuperjanovlaste" organisatsioon, lühend NKO. Vapiks võeti kuperjanovlaste vapp ja lipuks Eesti Vabariigi lipp, millel ühele poolele õmmeldud kuperjanovlaste vapp ja teisele poole organisatsiooni nimi. Eesmärk - viia läbi kõigi vahenditega võitlust nõukogude võimu poolt rahva kallal toime pandud kuritegude ja vägivalda vastu, st. relvastatud võitlus, moraalne toetus oma rahvale ja nõukoguliku majanduse nõrgestamine.

Esialgul tehti ettepanek ja võeti NKO liikmeks kümnekond Võru Keskkooli poissi. Nendest hakkajamad olid Valter Pajumets, Ülo Lees, Aksel Saluorg, Vambola Pajuots, Vello Arras. Töö käigus hakkas selguma igaühe osa. Olev Miina juhtis tegevust, Ülo Adamson korraldas ideoloogilist sisu (lendlehed, nende tekstid, rahvusliku kirjanduse koondamine ja levitamine üle kogu kooli), Lembit Lepp oli kunstniku kalduvustega ja hea käekirjaga. Talle jäi plakatite kujundamine ning staabikirjutaja-sideohvitseri kohustused. Täiendavalt arvati staabi liikmeks veel A. Saluorg, V. Arras ja V. Pajumets. Staap otsustas lugeda NKO põhiülesanneteks:

1. Rahvusliku meelsuse toetamine ja vastupanule õhutamine.
2. Igasugune rahvuslik propaganda sõnas ja kirjas.
3. Lua side metsavendade gruppidega.
4. Olla nende gruppide vaheliseks ühenduse pidajaks.
5. Koguda ja anda metsavendadele edasi informatsiooni vajalike kavandatavate relvastatud ja majanduslike operatsioonide läbiviimiseks. Vajaduse korral osaleda võimaluse piires nende tegevuses.
6. Koguda ja levitada eesti rahvuslikku ja ajaloolist kirjandust.

7. Koguda teateid rahva meeleoludest ja sellele vastavalt reageerida lendlehtedega.

Pealtnäha elas Võru Keskkool tavalist koolielu. Pidi hästi õppima, et mitte tõmmata endale asjata tähelepanu. Koolis aga hakkasid toimuma kummalised sündmused. Nõukogude tähtpäeval, kui saali oli kogunenud kogu koolipere, pidi kooliõpetaja P.Elken ürituse lõpul üksi taguma nõukogude hünni viisi. Saal vaikis. Järgnesid korduvalt hünniõppuse ületunnid. Ei läinud läbi ka kooli komsomolisekretäri valimistel linnakomitee poolt esitatud sekretärikandidaat. Mitmekordsete ümbervalimiste järel sai keskkooli komsomolisekretäriks koolirahvale oma poiss. Igas klassis oli vaid üksikuid komnoori. NKO juba tegutses, kui meie klassi komnoor Tõnu Aidla jagas välja reale väga hea õppedukusega õpilastele sedelid küsimustega: Mis on sul ÜLKNÜ vastu? Mis on sul ELKNÜ vastu? Miks ei ole sa seni astunud komsomoli?

Sellise sedeli said ka mitmed NKO staabi liikmed. Küsimustele tuli vastata mõne päeva jooksul kirjalikult või anda avaldus komsomoli liikmeks astumiseks. Arutasime NKO staabis küsimust ja otsustasime astuda komsomoli, mitte reetmaks oma mõtteid ja avaldamaks mõju sellele organisatsioonile seestpoolt.

Et oma organisatsiooni mitte reeta, ei levitanud me lendlehti ega plakateid kooliseinte vahel. NKO staap otsustas aga kaasa tõmmata kogu Võru Keskkooli pere 1948.a. Jüriöö ülestõusu aastapäeva tähistamiseks. Üüriti kaks veoautot ja nendega sõideti Haanjasse Munamäe ligidusse jürituld tegema. Kooliõpilased organiseerisid seda stiihiliselt, kooli direktorilt luba küsimata. Autod jäeti Haanja Kooperatiivi õuele, kuna arvasime, et seal nad on varguse eest valvuri kaitse all. Valvurit me momendil küll ei näinud, kuid jätsime autod sinna ja siirdusime ise Kokamäe küla künka poole lõkketuld süütama, laulma ja tantsima. Tunni või poolteise pärast oli meie ringmängudel lõpp, kuna avastasime järsku, et olime punamütsimeeste ahelikust ümber piiratud. See sadakond poissi-tüdrukut aeti "böstro-böstro" autodesse, julgeoleku sõdurid ümber ja nende autode taga ning sõit läks Haanja vallamaja juurde. Seal kuulati kõik ükshaaval üle, võeti ära külmrelvad - taskunoad - ja alles hommikul suure valgega sõidutati meid koju tagasi. See Jüriöö ülestõus tekitas suurt elevust mitte ainult keskkoolis, vaid kogu Võru maakonnas. Mitmel õpilasel

tuli korduvalt käia õppenõukogus "kohvil", kuid keegi ei mäletanud, kes selle esimese üleskutse tegi. Meiega oli kaasas üks Haanjast pärit füüsikaõpetaja Georg Sepp, kes juhatas meid selle Kokamäe ku' a mäe tippu, kus niisuguse suure hulga sai laulda ja tantsu löüa. Nagu hiljem kuulda oli, sai keskkooli ja linna komsomolikomitee kõva peapesu, et ise ei organiseerinud sakslaste-vastase võitluse ajaloolist tähistamist. Julgeolekuvägede väljasõidu põhjus oli väga proosaline. Kuna tol ajal oli metsavendade poolt elatusvahendite saamiseks kooperatiivi poodidest kaupade rekvireerimine, siis valvur, nähes, et õhtuhämaruses tuleb kaks suurt rahvast täis veoautot, jooksis aegsasti telefoni juurde Võrust abi kutsuma.

NKO arendas tegevust edasi. Lendlehtede tegemiseks oli vaja paberit ja trükimasinat. Tuli osta riiet organisatsioonile oma lipu ning rahvuslipu ja käesidemete tegemiseks. Pärast sõda oli aga väga raske majanduslik surutis. Kodud ägisesid raske maksukõrva all, poistel oli reeglina üks vanematest ära. Siiski koguti viis kuni kümme rubla - kellel oli -, et muretseda materjali lendlehtede ja muu vajaliku valmistamiseks. Linna tänavad olid jaotatud gruppide vahel. Käidi reeglina kahekaupa ja lendlehti kinnitati rõhknaeltega seinte külge, et oleks rohkem lugejaid. Kirjutati nii käsitsi kui ka kummist välja lõigatud tähtedega trükitult. Selle tulemusena lasti koolis kirjutada kirjand ja viidi kuhugi käekirja uurimiseks. Oli vaja kiiresti ühendust metsavendadega.

Esimene metsavend, kes meiega ühendusse astus, oli Aksel Kolk, hüüdnimega "Kindu". Algas töö ühenduse loomiseks relvastatud vastupanugruppidega.

Kuna tegevus väljus noorte vanusegrupi piiridest ja lendlehtedele tuli allkiri anda, siis konspiratsiooni huvides tuli muuta organisatsiooni nime. Vältimaks tähelepanu tõmbamist noortele, olime 1948.a. suvest alates NKO staabi otsuse kohaselt Salajane Kuperjanovlaste Organisatsioon (SKO).

Selleks ajaks oli staabi poolt vastu võetud ja välja kujunenud põhikiri. Selle peamised nõuded olid:

1. SKO on salajane organisatsioon.
2. Organisatsiooni juhib 3-5 - liikmeline staap.
3. Organisatsiooni võetakse ainult neid, keda üks endise organisatsiooni liige tunneb isiklikult.
4. Iga organisatsiooni liige peab hoidma salajas

organisatsiooni olemasolu ja enda kuulumist sellesse nii võõraste kui ka oma sugulaste eest, samuti sõprade ja tuttavate eest.

5. Oli keelatud koostada dokumente või nimekirju organisatsiooni liikmete või tegevuse kohta.

6. Iga SKO liige peab olema julge, aus ja omakasupüüdmatu.

7. Kõik liikmed peavad täitma kiiresti ja täpselt oma ülesandeid.

8. Tütarlapsi organisatsiooni liikmeks ei võeta.

9. Organisatsiooni reetmine on karistatav surmaga.

10. Tegevus jaotati 3-5 - liikmelistesse gruppidesse konspiratsiooni huvides.

11. Eesmärgiks oli rahvuslik propaganda, metsavendade toetamine ja Eesti vabastamine nõukogude vägede okupatsiooni alt.

12. Vapp ja lipp olid varem välja töötatud ja vastu võetud.

Suvel hakkasid Ü. Adamson ja veel mõned teised poisid kindlustusagendiks. Eesmärgiks oli tutvuda elanike meeleoluga kolhoosi kihutamise eel, teha ideoloogilist rahvuslikku propagandat ning ühtlasi teenida ka elatist.

Järgmisel õppeaastal järgnes tegevus sidemete loomisel metsavendade gruppidega ja organisatsiooni laiendamisega. SKO lõi oma grupi Ülo Adamsoni sidemete kaudu Võru Tööstustehnikumis, kus algselt astusid liikmeteks Vambola Kõiv, Evald Pettai, Koit Perli, Endel Oispuu ja Al-der London.

Väimela Põllumajandustehnikumis oli Ülo Adamsonil vähem edu - sealne tuttav Osvald Eggert hoidus aktiivseks SKO liikmeks astumast ja koolis vastupanugruppi loomast, lubades küll vastupanuliikumisest osa võtta vastava rahvusvahelise situatsiooni tekkimisel.

Samal ajal hankisid organisatsiooni liikmed relvi, kes kuidas sai. Teised SKO liikmed ei olnud sellest informeeritud. Liikmeid tuli juurde ja suurenes ka toetajate hulk.

Staab otsustas ohata Võru KGB kohaliku osakonna hoone. Selleks oli muretsetud ümar tankimiin. Toimkonnas olid O. Miina, Ü. Adamson, V. Arras ja V. Pajumets. Ühel öhtul 1949. a. aprillis üritati miin V. Pajumetsa ja O. Miina poolt toimetada KGB hoone esikusse teisele korrusele viiva trepi alla, kuid see jäi teostamata, kuna sel öhtul oli linnas mingi pidu ja tänavatel liikus palju rahvast.

Nõukogude võimude poolt hävitati kõik eesti rahvuslikud

ausammad. Vastukaaluks otsustati ka punaste ausammas Võrusool õhkida, kuid selleni ei jõutud.

Vabariigi aastapäeva tähistamiseks 1949.a.24.veebruariil valmistati hulk väikesi Eesti ja Soome lippe ning lühike üleskutsuv lendleht, mis tänavatele piirkondade kaupa majaseintele kinnitati. Vabaduse ja Kasarmu tänava nurgal kasvava kõrge üksiku puu otsa otsustati püstitada normaalmöötmes sini-must-valge rahvuslipp. Et seda ei kiputaks varakult maha rebima, valmistati puukast, millesse suundusid lipuvarda juurest elektrijuhtmed, imiteerimaks mineerimist. Lipu heiskasid ööl vastu 24.veebruari Olev Miina ja Valter Pajumets. All pidasid revolvritega valvet Aksel Saluorg ja Ülo Adamson, et ootamatu ja halva üllatuse korral poisid saaksid aega puu otsast alla tulla ja taganeda. Linn oli hästi valgustatud, kuid momendil liikus rahvast vähe. Lipp lehvis 24.veebruari kella kümneni, siis saadeti tuletõrjemehed lippu alla tooma. Julgeolekumehed hoidusid kõrvale "tühja" puukasti peljates.

1949.a.märtsiküüditamisest hoiatamine lendlehtede kaudu oli lünklik. Tegutses ainult osa grupe. Organisatsioon kandis ka ise kaotusi. Siberisse küüditati staabi liige Aksel Saluorg. Staabi liikmed O.Miina, Ü.Adamson ja L.Lepp ei läinud järgnevatel päevadel kooli, vaid püüdsid selgusele jõuda küüditamise ulatuses, selles, mis toimus edasi ja kes SKO liikmetest on veel alles. Tundus, nagu oleks kogu Eestimaa tühjaks veetud: linnades korterid suletud, maal külades paljud talud tühjad. Ükski pere polnud leinata. Kõik see innustas ja ohutas relvile, otsesele võitlusele surmavaenlasega.

1949.a.mais käisid O.Miina ja Ü.Adamson kohtumas ühe aktiivsema metsavendade grupi juhi Jaan Rootsiiga. Tema SKO liikmeks ei astunud, küll aga lubas arendada koostööd koolipoiste ja oma 30-liikmelise grupi vahel. Miljem koos nende grupi liikmetega viidi läbi ühiseid poliitilisi ja majanduslikke operatsioone. SKO liige K.Õispuu teadis 18-liikmelisest metsavendade grupist ja käis nendega kohtumas. Teistele SKO liikmetele ta nende kohta andmeid ei avaldanud. Kuna seal grupis oli varsti sissekukkumine ja kaks metsavenda tapeti, siis tõmbuti nendega koostööst tagasi.

Oli karjuv vajadus relvade, kirjutusmasinate ja lendlehtede trükkimiseks vajaliku inventari järele. Ainuke võimalus oli rekvireerida kirjutusmasin kolhoosist või külanõukogust metsavendade abiga. Selleks käisid Ü.Adamson

ja L. Lepp Krabil kohtumas metsavendadega. Kokku viis neid Lehte Tammistu oma kodus. Üks neist metsavendadest nimetas ennast "Truumaniks". Ta võttis meilt lendlehtede teksti ja lubas hakata koostööle. Metsavennad kartsid ja tundsid end üksikuna ja röömustasid seepärast noorte toetuse üle. Ise olid nad relvastatud, kuid noortele neil relvi anda polnud.

SKO staap otsustas arendada tegevust keskkoolis ka väljaspool oma liikmeid. Nimelt leidis SKO staap vajaliku olevat hakata välja andma illegaalset kirjanduslikku ajakirja, mis täidaks rahvusliku huvide kaitsja osa üha suureneva kommunistliku surve vastu, eriti maakonnas. Asi sai teoks 1949.a. juulis. Ajakirja toimetusse kuulusid: U. Adanson, L. Lepp ja SKO-sse mittekuuluv kaasõpilane Neeme Aljas. Viimane oli kirjanduslikult tugev ja ausa ellusuhtumisega, kuid vaadetelt uskus ideelisse kommunismi. Talle ei meeldinud see, et kommunismi nimel rahva kallal vägivalda kasutati ja genotsiidi läbi viidi. N. Aljas tegi ettepaneku ajakirjale nimeks panna "Tõde ja Oigus", L. Lepp esitas omalt poolt "Vabadus, Võrdsus, Vendlus". Ühiselt otsustati panna ajakirjale nimeks "Vaba Eesti Kirjanduslik Ühendus". See ajakiri töötas välja isegi oma kirjandusliku programmi, millest siin mõned tähtsamad punktid:

1. Toetada eesti rahvast rahvusliku kultuuri edasikandmisel, võideldes kirjasõnaga selle hävitamise vastu.
2. Võidelda tegeliku sõnavabaduse eest.
3. Võidelda sõnarelvaga vägivaldse kolhoosierimise vastu.
4. Võidelda küüditamise, massilise arreteerimise ja selle kaudu eesti rahva genotsiidi vastu.
5. Võidelda kommunistlikus parteis opositsiooni loomise eest.

Esimene number jäi välja andmata, enne tuli sissekukkumine.

Enese teadmata töötas SKO heaks vastupanugruppi mittekuuluv kaasõpilane H. Teimann. Ta otsis ja leidis meile huigaliselt tol ajal keelatud rahvuslikku ja Vabadussõja-teemalist kirjandust, mida kasutasime ja levitasime nii keskkoolis kui ka väljaspool.

1949.a. suvevaheajal siirdus O. Miina Tartusse, et jätkata seal tegevust ja laiendada SKO tegevusulatust. Ta löigi ühenduse uute liikmete abil mitte ainult Tartu, vaid ka Sindi ja Rakverega. O. Miina koos I. Paluotsaga levitas rahvusliku sisuga lendlehti 7. detsembril Tartu linnas ja 15.-20. detsembri paiku TRÜ koridorides.

SKO liige Meister löi SKO haru Lasva koolis, kus SKO liikmeks astus ka kaks õpetajat.

Kuna Võru keskkoolipoiste SKO ajas oma harud laiali mitmele poole Eestimaal, siis oli tarvis olukorraga kaasa minnes ajakohastada organisatsiooni nimi ja täpsustada lõppeesmärk. Selleks tuli 5. detsembril 1949. a. kokku üldkoosolek, kus valiti uus staap, kuna rida staabi liikmeid olid kas küüditatud või keskkooli lõpetanud ja side nendega nõrgemaks muutunud. Salajasel hääletamisel valis üldkoosolek staapi: 1. Ülo Adamson - üldjuhtimine, 2. Ülo Lees - lendlehtede tekstide koostamine ja trükkimise organiseerimine, 3. Lembit Lepp - side haruorganisatsioonidega, 4. Kalle Tamra - relvade varumine, 5. Väino Tobre - organisatsiooni liikmete füüsiline ettevalmistus.

Endised staabiliikmed hakkasid uues asukohas haruorganisatsioonide juhtima.

Uueks organisatsiooni nimeks otsustati võtta - Eesti Vabastamise Liit.

Organisatsiooni lõppeesmärgiks deklareeriti: nõukogude võimu kukutamine ja iseseisva Eesti Vabariigi taaskehtestamine.

Koosolekuid otsustati läbi viia 4-5 korda kuus. Seda tehti Ü. Adamsoni või V. Paluotsa korteris ja koolis tundide vaheajal ning öösiti relvalao valveruumis, kui parajasti olid meie poisid valves.

Koosolekul tõsteti Kalle Tamra poolt üles küsimus ühe rahvast väga taga kiusava kommunistliku ohvitseri üle kohtumõistmise vajadusest. Küsimust ei jõutud lahendada peatse sissekukkumise tõttu.

Ü. Adamson sai hoiatuskirja metsavend A. Kolki varjava perenaise Lea Punga käest, et metsavend on mõni aeg tagasi arreteeritud ja kogu organisatsioon on reedetud. Oli teada ka reetja nimi. Organisatsiooni liikmetest oli ta kokku puutunud O. Miina ja A. Kolkiga. Sama reetur olevat ära andnud ka eelmise Võru Keskkoolis tegutsenud salaorganisatsiooni. Ü. Adamson saatis hoiatuskirja L. Lepa kaudu O. Miinale Tartusse edasi.

Keegi liikmetest pöranda alla ei läinud. Ööl vastu 9. detsembrit arreteeriti neist põhiosa. Nimed olid kõik esimesel arreteerimisorderil olemas. Järgnes viis kuud Pagari t. l. keldris vaimse ja füüsilise surve all ja sellele 6 kuud Patareis erikomisjoni otsuse ootel. Üle 50 SKO liikme

ja abistaja mõisteti paragrahvide 58-1A ja 58-11 alusel, kes 25, kes 10 aastaks erilaagrisse, pluss 5 aastat asumist.

Lõppu lisab Ü.Adamson imetluse nende noorte poiste ja tüdrukute kõrge moraalse taseme ja meelekindluse üle. Mõni aasta pärast seda, kui NSVL koos lääneliitlastega oli põlvili surunud suure Saksamaa sõjamasina, julgesid nad oma elu kaalule pannes, kindla hävingu peale välja minnes, asuda oma Isamaa ja rahva kaitsele nõukogude kommunistliku genotsiidi vastu, nähes iga päev, mida see kuritegelik võim oma vastastega teeb.

Kõige suuremat meelekindlust näitas salaorganisatsiooni aktiivne abistaja, Lehte Tammistu, kes kogu perega metsavendi toetas ja varjas. Ta keeldus ülekuulajatele tunnistusi andmast, öeldes: "Ma ei räägi teile midagi. Tahan näha, mis te minuga teete!" Ta jäi endale kindlaks.

Viiekümnendate aastate täielikuks mõistmiseks tuleb end asetada sellesse aega, nende sündmuste keskmesse. Alles siis on täies ulatuses aru saada tollaegsest noorest põlvkonnast, teda liikuma panevate hingedjoudude õilsuse ulatusest ja isamaa-armastusest.

Nemad andsid juba tol korral oma parima selle heaks, et me täna saaksime iseseisvas Eestis tähistada Eesti Vabariigi 75-ndat aastapäeva.

Tallinna Ehitustehnikumi õpilasorganisatsioonist "Tasuja" Eldor Traks

Organisatsiooni kuulus 6 noort. Arvatavasti oli liikmeid rohkem, kuna keegi liikmetest ei teadnud kõiki ülejäänud liikmeid.

Sidemeid teiste organisatsioonidega ei ole teada. Üks liige kuulus metsavendade hulka alates 25.märtsist 1949.

Organisatsioon tegeles peamiselt lendlehtede levitamise ja suusõnalise agitatsiooniga.

5 organisatsiooni liiget vangistati 15.aprillil 1949, üks liige 15.mail 1951.

Vangilaagritest tulid tagasi kõik, elus on momendil neli liiget. Aeg-ajalt kohtuvad omavahel kolm meest.

Mainimisväärseks kogemuseks organisatsiooni tegevuses peab E.Traks lendlehtede levitamist.

**Noorteorganisatsioonist
"Eesti Partisanide Divisjon"
Irma Linnumäe**

I. Linnumäe õppis Tallinna 4. Tööstuskoolis. Organisatsiooni kuulus liikmeid erinevatest Eesti linnadest ja asulatest - Rakverest, Tallinnast, Haapsalust ja mujalt. Vähesed liikmed tundsid üksteist. Autor tundis vaid üht tütarlast, Sonja Schil(i)kat, kes õppis Tallinna 2. Tööstuskoolis, organisatsiooni juhatavat Harry Greenmani, kes tollal töötas miilitsas, ning veel üht noormeest, kelle nime autor ei suuda meenutada ning kes osutus äraandjaks.

Organisatsioon tegeles lendlehtede koostamise ja levitamisega. Teiste organisatsiooni liikmetega sai autor lähemalt tuttavaks kohtus ja süüdimõistetute kambris. Nagu enamik organisatsiooni liikmeid, arreteeriti ka I. Linnumäe 18. juulil 1950. a. Kohtla-Järvel, kuhu ta oli peale kooli lõpetamist tööle suunatud.

Sõjatribunali istung kestis 3 nädalat Patarei punanurgas, sest kohtualuseid oli üle 40 ning tülikas oleks olnud neid kuhugi transportida.

2 organisatsiooni kuulunud noormeest Haapsalu lähedalt olid maha lasknud ühe partorgi. Kuna organisatsiooni põhikirjas oli sees ka punkt "võidelda relvaga vaenlase vastu", siis rakendati peale paragrahvide 58-1A ja 58-11 veel lisaks 58-8 ja 58-9. Kohtuotsus valmis 5. aprillil 1951.

Enamikule määrati 25+5, neljale 10+5, üks neljast oli tüdruk. Kardeti kõrgemat karistust määra noormeestele, kes olid partorgi maha lasknud, kuid ka nemad said 25+5.

Lasnamäe vanglas kohtus I. Linnumäe Tartu "Sini-Must-Valge" noortega. Koos nelja tütarlapsesga nende hulgast jõudis läbi Leningradi ja Kirovi vangla Inta laagrisse. Oma edasisest saatusest jutustab autor järgmist: "Oma tüdrukutest olin ainus. Kirovi vanglas palusime Tartu tüdrukutega endid võtta koridori põrandat pesema ja seal siis rääkisime omavahel eesti keeles, mille peale vastasid kambritest meie poisid nii EPD-st kui SHV-st. Nii saime teada, kes meie poistest olid Kirovis. Valvur karjused meie peale. Meie tegime näo, et me sõnagi vene keelt ei mõista (üks tüdruk SHV-st oli vene filoloog) ja rääkisime ... eesti keeles edasi... Inta laagris kohtusime kahe eesti tütarlapsesga, kes olid arreteeritud juba 1946. a., samuti

koolinoorte poliitilise tegevuse pärast. Ühe nende organisatsiooni tütarlapsena istusime Patareis ühes kambris ja Intas kuulsin, et just teda peavad teised oma äraandjaks...".

Oma organisatsiooni, st. "EPD" liikmetest on autoril käesoleval ajal kokkupuuteid kahega. Mõlemad elavad Rakveres, üks on arst, teine pensionil. Tihti suhtleb autor Tartu SMV-ga, sest selle liikmed on autori sõnade järgi teda palju aidanud nii laagripäevil kui ka hiljem, mil ta sattus mittetartlasena Tartusse ning oli täiesti ilma lähedasteta.

I. Linnumäe kuulub Eesti Rahvuslikku Erakonda ja Eesti Poliitvangide ühingusse.

Lääne-Virumaa noorte salaorganisatsioonist AUTOR varjunime all "Orion"

1946-1953. a. õppis "Orion" Lääne-Virumaal Porkuni kurtide koolis. Rahva hoiak oli tema sõnade kohaselt enamuses nõukogudevastane. Enamik õpilastest oli jõukate kodanike, talupidajate jt. pojad. Nende isad olid enamikus Vabadussõja veteranid, Eesti SS-leegionärid, Kaitseliidu, Omakaitse liikmed. Noored olid kindlad, et Eesti Vabariik tuleb tagasi. 1950.-1952. a. tegutses 13-18 - aastaste noorte loodud organisatsioon, mille nime "Orion" enam ei mäleta. Organisatsiooni aktiivsema tegutsemise perioodiks võib pidada aastaid 1951-1952.

1953. a. anti organisatsioon üles kooli komsomoli aktivistide poolt ning organisatsiooni liikmed visati koolist välja. Osa liikmeid jäi kooli edasi, jutustuste põhjal tundub nende hulka kuuluvat ka "Orion". Kooli jäänud hakati kooli administratsiooni poolt poliitiliste vaadete pärast taga kiusama, kuni neil tuli ükshaaval omal soovil koolist lahkuda. Organisatsiooni tegevus seisnes peamiselt kooli pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonide tegevuse takistamises. Õpilaste hulgas tehti selgitustööd kutsumaks neid üles nimetatud organisatsioone boikoteerima. Kooli õpilaste omavalitsusorgan - õpilaskomitee - haarati järk-järgult enda kätte. Püüti nurja ajada komsomoliüritusi. Organisatsiooni eesmärk oli kaugeleulatuv, oodati abi Läänest, olid varutud ka relvad. Lääne abi korral arvestati ülestõusuga nõukogude võimu vastu, millega loodeti ühineda.

"Orioni" sõnade järgi on selgusetu, kas organisatsioonil oli mingi side naaberkoolidega, arvatavasti mitte. Side oli metsavendadega - neilt saadi põrandaaluseks tööks juhtnööre. Mõnede organisatsiooni liikmete isad ja sugulased kuulusid metsavendade hulka.

Organisatsiooni ülesandjateks olid kolm komsomoliaktivisti, kellest kaks veel praegugi elavad. ".../Üks neist endise Eesti ohvitseri - Vabadussõja veterani poeg. Häbi sellisele oma isa au reetmise pärast"....

Hiljem, "Orioni" sõnade järgi juba Brežnevi ajal tekkis uus salaorganisatsioon, väiksem, aga palju võimsam. Organisatsiooni tegevus jäi lühiajaliseks. Endise organisatsiooni liikmetel uuega mingeid sidemeid ei olnud, kui neid püüti luua, tõrjus uue organisatsiooni juhtkond sellise algatuse tagasi. Kaks uue organisatsiooni liiget püüdsid hiljem Rootsi pääseda, kuid saadi kätte ja vangistati.

"Orion" ja tema organisatsioonikaaslased kannatasid ka hiljem oma poliitiliste vaadete pärast, probleemid tekkisid töölevõtmisega. "Orion" ise vallandati töölt ning saadeti linnast välja ühte sovhoosi tööle.

Tartu organisatsioonist "Vaba Eesti" Veljo Nõmmisto

Organisatsioon "Vaba Eesti" alustas tegevust Tartus 1952.a. septembris. Liikmed: 1. Jaak Seero, Tartu 5.Kk (6.Kk) 11. kl. 2. Aadu Kuldvere, Tartu 5.Kk, 11. kl. 3. Veljo Nõmmisto, Tartu 5.Kk, 10.kl. 4. Reedik Palm, Tartu ülikool, I kursus 5. Ülo Pentel, EPA, I kursus 6. .... Pedastsaar, Tartu ülikool, I kursus.

Arreteeritud jaanuaris-veebruaris 1953.a. Karistatud paragrahvide 58-10 ja 58-11 alusel; 10+5 aastat. Karistusest vabanemine 1955.aastal.

Organisatsioon tegeles fotopaljunduse teel lendlehtede valmistamise ja levitamisega.

"Eesti Vabariigi Noorte
Partisanide Põrandaalune
Komitee"

Lembit Lehtmets

Olin Viljandi 2.Kk IX klassi õpilane. 1953-54 aastavahetusel, ühel koolipäeval, kutsusid klassivennad Raudpuud mind teatud kellaajaks enda juurde. Tavaliselt käisime nende juures ikka ilma kutseta. Peale minu ja Raudpuu poiste (kolm venda) oli kutsutud veel klassivend Vaino Vaarpuu. Vennad rääkisid kellegi tulekust, kes tahab meiega vestelda. Pimedas saabusid kaks meest, keda ma ei tundnud. Peale pikka usutlust rääkisid nad, et Eestis tegutseb üka vastupanuvõitlust organiseeriv organisatsioon. Sellesse kuuluvad vanemad mehed, kuid on vaja ka noori, kes on eestimeelsed ja ustavad Eesti Vabariigile. Meie olevat selleks kõlblikud. Peale pikka usutlust ja seletust kirjutasime alla /.../. Meie ülesandeks oli lendlehtede levitamine, sõjaväeteenistusest kõrvalehoidumine ja näitamine, et Eestis on veel jõude, kes ei allu okupatsioonile. Üheks ülesandeks oli 1954.aastal Vabariigi aastapäevaks viia sini-must-valge lipp Viljandi kiriku torni. Selle olevat sinna toimetanud üks nooremaid organisatsiooni liikmeid, nimega Looga. Ta ronis kirikutorni mööda piksekaitsetraadi kinnitusi. Ka 1955.aastal oli lipp kirikutornis, kuid madalamal, sest piksekaitsekinnitus oli löödud vastu seina ja võimatu oli väljaspool kiriku seina sinna ronida. Oli ka teisi õnnestumisi.

1955.aastal organisatsioon reedeti, kohus toimus Tallinnas, arvatavasti maikuus.

Organisatsiooni liikmete ja nende praeguse asukoha kohta teatab L.Lehtmets järgmist: Hans Põrk, üks juhte, elukohta ei tea; Endel Audla, üks juhte, surnud; Oskar Raudpuu, elukoht Võrus; Endel Raudpuu, surnud; Arvi Raudpuu, surnud; Vaino Vaarpuu, elukoht Viljandis, II grupi invaliid; Lembit Lehtmets, elukoht Viljandis, II grupi invaliid; ...Looga, elukoht Viljandis; ... Sarapuu, elukoht Viljandis; Aarne Aru, elukoht Viljandis.

L.Lehtmets teatab, et liikmeid võis olla ka rohkem, kuid konkreetselt kedagi peale eespool nimetatute tema ei tea.

1955.a. Tallinnas olid kohtualuste karistused järgmised: Hans Põrk - 7 või 8 aastat, Endel Audla - 4 või 5

aastat. Vaarpuu ja Sarapuu olid kohtus tunnistajatena; reeturiks peetakse A.A-d.

L.Lehtmetsal jäi keskkooli 10.klass lõpetamata, sest Julgeoleku ülema Bužujevi sõnade järgi ei kõlvanud ta nõukogude õpilaseks. L.Lehtmetsale pakuti koostööd Julgeolekuga, kuid ta ei nõustunud.

**"Eesti Vabadusvõitlejate
Liit" Lihula Keskkoolis
1956-1959
Tõnis Mets**

Organisatsiooni teke. ülesanded.

Suessi kanali natsionaliseerimine Egiptuse valitsuse poolt 1956.a.sügisel kutsus esile Suessi kriisi, mille lahendamiseks oli ka NL valmis sõjaliselt sekkuma. NL ametlike massikommunikatsioonivahendite teated olukorrast kriisipiirkonnas aitasid tõsta üldist pinget siseriigis. Võimalikuks peeti relvastatud konflikti puhkemist globaalmastaabis. Vaevalt oli likvideeritud kriisikolle Suessi piirkonnas, kui puhkes revolutsioon Ungaris 1956.a.oktoobri lõpus. Olgugi, et Ungari revolutsioon juba novembri esimesel nädalal Nõukogude tankide poolt maha suruti, olid sellel sündmusel tagajärjed. Vanemate klasside õpilastel tekkis arusaam, et NL ise püsib ainult vägivalda abil ning tema poolt okupeeritud maad oleks esimesel võimalusel valmis heitma endilt Nõukogude ikke. Vahetult peale Ungari sündmusi moodustati Lihula Keskkooli vanemate klasside õpilastest 1957.a. algul "Eesti Rahvavabastusorganisatsioon", mis 1958.aastal nimetati ümber "Eesti Vabadusvõitlejate Liiduks" (EVL).

Organisatsioonil oli põhikiri ja vandetootuse tekst. EVL rahuaja ülesandeks oli patriootlikult meelestatud noorte koondamine, relvade ja laskemoona hankimine, sõjalise väljaõppe korraldamine. NL tabava sõjalise konflikti puhul oli ette nähtud EVL poolt omariikluse taastamiseks relvastatud võitluse alustamine.

EVL struktuur, relvastus.

EVL juhiks oli Tõnis Mets. EVL tegevuse koordineerimiseks oli 1959.a. algul loodud staap - Tõnis Mets, Jüri Päril, Tiit Toobal ja ülo Niinemets. 1959.a.maiks oli EVL-s 26 liiget, kes olid jaotatud kahte gruppi: I grupp - juht Jüri Päril, II

grupp - juht Jaan Kurg.

Relvadest oli organisatsioonil üks automaat PPV, 8 vintpüssi (kohtutoimikus 4), lahingukorras raskekuulipilduja "Maksim", rohkesti laskemoona ja lõhkeainet.

Konspiratiivreeglid keelasid lendlehtede levitamise, keelatud oli EVL puudutava info edastamine posti teel. EVL puudutavat kirjavadetust vahendas Endel Ratas.

EVL lõpp.

Veel enne EVL ametlikku teket oli 1956.a. sügisel T.Metsa poolt koostatud ja Tiina Ait-Ihlovi poolt paljundatud materjalid (Nõukogude-vastase sisuga) postitatud. Vahetult peale Ungari sündmusi toimus Eestis massiline kirjade avamine või läbivaatus. Pea kõik kirjad (postitatud elukohast kaugemal olevatest sidekontoritest) osutusid KGB käes olevateks. Et õpilaste kirjad on üldiselt sarnane, läks KGB ekspertiisil autori leidmiseks umbes 2,5 aastat. T.Mets arreteeriti 1959.a. 12.mail Lihula Keskkooli 11. klassis. Kuu aega uurimist ei kandnud vilja ning kohtusse NL laimavate kirjade eest oleks läinud tema üksinda. Saatuslikuks sai T.Metsale tundmatu, Tallinnas elava EVL liikme V.Teäri piiriületuskatse Kaliningradi piirkonnas, 1959.a. juunis. Katse ebaõnnestus ja arreteerimisel andis V.Teär välja EVL Tallinna liikmed. Järgnes alarmi väljakuulutamine terves ENSV KGB süsteemis, suvepuhkused tühistati. Kõige rohkem riivas KGB-d antud küsimuses see, et ilma nende teadmata võis nii pikka aega reetmata tegutseda nii paljude isikute osavõtul terve militaarne süsteem. KGB-l oli alus kõigi 26 EVL liikme arreteerimiseks, kuid pidades silmas sügaval rahua ajal nii suure grupi vangistamisega kaasnevaid negatiivseid tagajärgi, piirduti ainult organisatsiooni juhtkonna ja mõne aktiivse realikme arreteerimisega.

EVL 26 liikmest arreteeriti ja karistati: Tõnis Mets - EVL juht - 6 aastat vangilaagrit; Endel Ratas - EVL sidepidaja - 4 aastat vangilaagrit; Tiit Toobal - staabi liige - 3 a.; Arvo Aljas - realiiige - 3 a.; Ülo Niinemets - staabi liige - 2 a. vangilaagrit.

**Opilaste põrandaalusest
organisatsioonist Pärnu-
Jaagupis**
Aldo Kals

Allikad.

Käsitleva teema seisukohalt olulised algandmed (asjaosaliste seletuskirjad, läbiotsimistel äravõetud materjalid jm.) peaksid asuma Pärnu RJK arhiivis. Organisatsiooni tegevust kajastas otseselt R.Alleri artikkel "Kammitsad jalus" ("Pärnu Kommunist" 1960, 5.apr., nr.40), kaudselt aga J.Kubja kirjutis "Klassijuhataja ja moraalikodeks" ("Nõukogude Kool" 1964, nr.4, lk.251-256).

Aeg.

Organisatsioon tegutses 1959.a.novembrist kuni 1960.a. veebruarini.

Liikmeskond.

Gruppi kuulus esialgu 7, hiljem 5 P-Jaagupi Keskkooli 6.A klassi poissi. Kõik kunagisd "riigikukutajad" on elavate kirjas. Neiks olid U.A.;M.G.;M.J.;A.K. ja E.M.

Sümboolika.

Meie sõpruskonnal nime polnud, aga vaenamisprotsessis kleebiti poistele külge "SMV". Neid riigilipu värvide esitähiti kasutasime paroolina ja sümboolikas. Meil olid liikmemaksud ja -piletid, varjunimed ja rinnamärgid (kahekroonisest mündist oli välja saetud vapp koos tekstiga "Eesti Vabariik").

Eesmärk. Eesti riigi taastamine.

Tegevus.

Igal koolipäeval toimusid õppimise ettekäändel salakoosolekud. Neil: 1.arutasime päevapoliitilisi küsimusi; 2. lugesime vabariigiaegset kirjandust, eriti Vabadussõja käsitlusi; 3. uurisime küüditamise ja metsavendluse ajalugu P-Jaagupi ümbruses; 4. kuulasime "Ameerika Häält"; 5. kogusime raha, relvi, laskemoona ja esmaabivahendeid; 6. pidasime sidet Are 7-klassilise kooli poistega, kellel oli samuti põrandaalune orgahisatsioon (olime kuulnud samasugusest ka Lihulas); 7. tegime rahvuslikku kihutustööd; 8. rahvuspühaks panime alevis telefoniposti külge joonistuspaperile maalitud kaitseväge märgi (sini-must-valged kontsentrilised ringid) kirjaga "Eesti Vabariigi 42.aastapäev"; 9.ööl vastu 24.veebruari 1960 vedasime

kalmistu müürilt pärast sõda purustatud Vabadussamba umbes meetripikkuse tüki sõnadega "Jakobi langenuid kangelastele" monumendi kunagisse asupaika; 10. õppisime püssilaskmist, tegime sõjaharjutusi, valmistusime punkri ehituseks ja rahvaülestõusuks.

Sissekukkumine.

Osa grupist jäi vahele seoses aastapäevasildi ülespanekuga. Pärast Vabadussamba tüki vedu jäid vahele kõik. Organisatsiooni uurimist juhtis Pärnu RJK ülem Kask, kes edastas pidevalt telefonitsi vene keeles teateid juurd-luse käigust. Selles töös abistas teda veel üks RJK tege-lane Pärnust, kohalik KGB töötaja A. Jeremenko ja miilits A. Lööbas. Kooli poolt pidid asja kaasa tegema direktor J. Kubja, õppealajuhataja E. L. ning mõnel määral ka võimlemisõpetaja J. N. ja vanempioneerijuht H. O.

Mälestused kunagistest ülekuulamistest on võrdlemisi sünged. RJK mehed käitusid üsna jõhkralt ja ülbeilt. Pidevalt anti mõista, et J. V. Stalini ajal oleks meid kõiki Siberisse saadetud. Nii mõnegi tšekistide kasutatud väimse surve võtte olen hiljem psühholoogiaõpikust leidnud. RJK tegelased ei suutnud kuidagi harjuda mõttega, et olime tegutsenud omapäi. Nad püüdsid ikka ja jälle teada saada, kes oli meid tagant õhutanud.

Ülekuulamiste aegu korraldati asi nii, et olime koolimajas üksteisest eraldatud. Mind suleti pioneerituppa. Nihutasin seal pisut õppevahendite kappi ja pugusin selle taha. Seal oli kinnine üks direktori kabinetti, kus korraldati ülekuulamisi. Kõrv vastu ust- ja kogu info oligi käes. Kuulsin pealt näiteks, kuidas minu vanemaid hurjutati ja mida rääkis meid reetnud poiss.

Siis see nii ei tundunud, aga ehk hiljem küll. Ehk oli selles ka midagi head, et meie hulgas oli "paipoiss", kes murdis ja andis keelituste peale seletusi. Kuna poiss teadis kambast üsna vähe, pajatas ta uute kiituste ootuses meist teisejärgulisi riigivastaseid lugusid. Tema "puhtsüdamlik" jutt rahuldab ülekuulajaid niivõrd, et tähelepanu teistele "vandenõulastele" vähenes. Võib-olla just seetõttu jäi osa meie "patte" (relvad, sõjamoos, sanitaarvarustus, enamus raamatukogust, punkri- ning ülestõusuplaan jm.) hoopis paljastamata.

Tšekistid käisid meid 1960. a. kevadel mitmel korral kontrollimas. Kui pahaendeline külgekorviga mootorratas koolimaja õuele ilmus ja me õigeaegselt hoiatuse saime,

pagesime nende küüsi ära.

Järelnid.

6.A klassi 7 poisil alandati käitumishinne kolmele, kusjuures 2 neist heideti pioneerorganisatsioonist välja. Poisse puudutas üsna valusalt ebapedagoogiline karistus treeningu- ja võistluskeelu näol. P-Jaagupi Keskkooli direktor J.Kubja tagandati ametist. P-Jaagupi kirikumõisa majutati sõjaväeosa.

Koolinoorte liikumisest Pärnumaal Veljo Kalep Torontost

V.Kalep oli poliitvang üheaegselt Tiit Madissoniga, Viktor Niitsoo, Heiki Ahoneni, Arvo Pesti ja Lagle Parekiga 1980-1984, peale seda, kui hakkas osa võtma Mart Nikluse ja Enn Tarto tegevusest.

Esimene V.Kalepi koolivend, kellel tuli olla 4 aastat vangilaagris, oli Juhan Lumiste, kellega koos V.Kalep õppis seitsmenda klassini Pärnu I Mittetäielikus Keskkoolis. J.Lumiste läks seal 1949.a. Tihemetsa Metsatehnikumi ja vangistati seal grupi "Põhja Pojad" liikmena.

Seoses Tihemetsa sündmustega mainib autor ka Kaarel Kõrboja, kellega tutvus Uraalis poliitvangide laagris. K.Kõrboja oli laagris Saksa sõjaväkke kuulumise pärast 15 aastat, vabanes 1988.aastal.

Autori andmeil on teada ka see Tihemetsa õpilane, keda kasutas KGB poiste arreteerimisel, ta töötas hiljem ühe Tallinna rajooni Rahandusosakonna juhatajana, kuid tema nime autor ei maini.

Pärnu I Keskkooli õpilastena vangistatutest mainib autor Ilmar Vihmani ja Aksel Morrisoni. Edasi toob autor andmeid eestlaste vangistamisest mitmesugustel põhjustel ning soovitab teostada neil teemadel uuringuid.

1. Alaealiste ja õpilaste vangistamised reilva omamise pärast. Autori tutvusringkonnast olid sellisteks Fred Meriväli ja autori klassivend Pärnu I Mittetäielikust Keskkoolist.

2. Nõukogude armees aega teeninud eestlaste vangistamised piiriületamiskatsel. Autori klassivend Ivar Anderson (praegu Pärnu Maleklubi juhataja) alustas VII klassis põgenemist

USA-s elava ema juurde. Siis koolitegelased päästsid poisi, kuid põgenemiskatsel sõjaväest Arhangelski sadamas ta vangistati ja oli 10 aastat poliitvang.

3. Küüditatud eesti noorte vangistamised Siberis. Autori sugulane Teodor Reiman küüditati Väandra Keskkooli õpilasena ja Siberis pandi vangi sellepärast, et rääkis eestiaegeest elust tõtt.

4. Eesti ülikoolidest nende asumisele tagasisaatmised, kes salaja olid tagasi tulnud. Autori Pärnu I Keskkooli kaaslastest oli selline saatus Udo Tõnissonil ja kuulduste järgi veel mitmel. (Uno Säästla?, vennad Arvi ja Heino Kull?).

Järgnevalt esitab autor lõigu oma autorikõnest, mille ta pidas 25. veebruaril 1989. a. Montreali eestlastele:

"See oli Pärnus, kus üks minu töökaaslane rääkis minule oma elu kõige hirksamast elamusest. Ta oli 1952. a. kooliõpilane Tihemetsa Tehnikumis, kui ta sattus ühe Vene KGB kuritöö keskele. Tema koolikaaslasi saadeti Siberi orjalaagritesse. Nad olid siis 14-aastased." Kuulsin sellist kirjeldust: "Oli juba teada, et kooli tulid KGB mehed. Oli õõ. Suure ühiselamutoa voodites magasid koolipoisid. Tegelikult ei maganud keegi. Kõik teesklesid magamist. Sisse tuleb mitu meest. Nad hakkavad käima voodite vahel. Ja mis veel õudsem - nendega on kaasas üks kaasõpilane, kes voodi ees ütleb, kas selles magavat poissi on olnud näha rääkimas nendega, keda kahtlustatakse kuuluvat sellesse poiste sõprusringi, mida Vene KGB pidas riigivastaseks. Palju poisse võetakse kaasa. Algas nende Siberi-tee."

See, kes mulle kirjeldas oma kooliaegset elamust ja hirmu, jäeti voodisse. Ei tema ega keegi teine saanud siis olla rahulik. Olid nad ju kõik ühtemoodi teinud koolipoiste tegemisi ja rääkinud oma rääkimisi.

Kõigil äraviidud poistel tuli olla 4 aastat Siberi sajatuhandelistes orjalaagrites. Autori eelpoolnimetatud koolivend oleks peale vangistuse lõppu sattunud Vene sõjaväkke, aga vangistuses saadud jalavigastus päästis ta sellest. Meeleheitele viidud ukrainlased korraldasid vangide ülestõusu. Vene tankid sõitsid laagrisse ja lasksid oma kuulipildujatest. Üks kooli lapistas tema jala. Nii oli ta püssikuuli ees juba koolipoisina.

Autor märgib, et on selliseid sõprusringidest Siberisse saadetud eestlasi kohanud sageli.

Vabaduspüüe ei vaibunud

Elmar Joosep

Ettekande teesid:

1. Võõrvõimu alla sattunud rahva vabadusvõitluse tunglakandjaiks on olnud ikka koolinoored. Ka paistsid punaanneksiooni ohvriks langenud Eestis rahva üldise rahulolematuse, kuid siiski passiivse tõrksuse taustal silma õppurid nii avaliku nõukogudevastase hoiaku kui ka salajase ühistegevusega, mille eesmärgina nähti kaotatud iseseisvumise taastamist.
2. Koolinoorte seltse hakkas tekkima kohe pärast kommunistliku nukuvalitsuse paikapannemist, kui kõigile oli saanud selgeks, et ei sellel valitsusel ega väiksematel asjameestel koolidirektorite ja õpetajateni välja polnud enam tegutsemis- ega väljendumisvabadust. Kõik olid sunnitud arvestama võõrvõimu kohalolekut. Kui Soome Talvesõja ajal tõusid punalennukid siin paiknenud lennuväljadelt pommitama Soome linnu, oli seda eriti valus vaadata koolinoortel. Neid, kes käisid siis ringi, käed surutud jõuetus vihas rusikasse, oli kindlasti üle 90% õppurite üldarvust.
3. Esimesel sõjasuvel siia saabunud sakslasi tervitasid vabastajatena kõigepealt koolinoored.
4. Laialdasem organiseeritud vastupanu sündis teise Nõukogude okupatsiooni aastail. Raske on leida eesti kooli, kus pärast sakslaste minekut poleks tekkinud salaseltse. Noored tegelesid lendlehtede kirjutamise ja levitamisega, loosungite ja valimisplakatite maharebimise ja määrimisega, plangukirjandusega, rahvuslippude heiskamisega raskesti kättesaadavatesse kohtadesse jms. Eesmärgiks oli iseseisvuse idee elavana hoidmine, allumatuse demonstreerimine. Kahjuks polnud konspiratsiooninõuded koolinoortele kuigi tuttavad või neist hooliti vähe. Järgnesid sissekukkumised, ülekuulamisid ja vangistamisid. Sunnitöölaagritesse saadeti koolinoori tervete klasside kaupa.
5. Tuntumad vastupanurühmad olid Tartu keskkoolides, Võrus, Tihemetsa Tehnikumis, Rakvere Kaubanduskeskkoolis, Kuressaares, Jõgeval, Lihulas, Paides ja Viljandis. Kahjuks on vähe teada nendest, kes pandi kinni seoses Tallinna Reaalkooli juures paiknenud Vabadussõjas langenud õppureile püstitatud mälestussamba eemaldamisega. Puudulikud on andmed

mujaltki.

6. Eesti rahva ajaloo noorte vastupanuliikumist kajastava lõigu kohta on väärtuslikku ainet Politseiameti arhiivis. Kuid selle ülesleidmiseks kümnete tuhandete toimikute vahelt on vaja teada kasvõi ühe kinnikukkunud ja vangilaagrisse saadetud vastupanurühmas osalenu nime. Tavaliselt on ühe osalise toimikus andmeid ka rühma ülejäänud liikmete kohta.

7. Ettekandes on kasutatud võrdlemisi juhuslikult kättesaanud arhiiviainest. Süstemaatiline töö, mis võimaldaks saada pilti liikumise kogu ulatusest, seisab alles ees.

Eesti õpilased vabadus- võitluses

Elmar Joosep

KGB arhiivide kajastuses

Kolme päeva pärast õnnistatakse jälle sisse Tallinna Reaalkooli juurde püstitatud mälestussammas Vabadussõjas langenud koolinoortele. Kaks korda said kommunistid hakkama selle kõrvaldamisega, aga nad ei suutnud iialgi kustutada mälestust Vabadussõjast eesti rahva mälust. Kahjuks pole siiani püstitatud mälestussammast nendele koolinoortele, kes jätkasid meile vabadust toonud õppursõdurite traditsioone.

Vääriline mälestusmärk Vabadussõjas langenud õppureile on ka Albert Kivikase romaan "Nimed marmortahvlil". Kuid mitte ainult selles raamatus ei kirjutata neist, sest koolinoorte osa selle sõja lahinguväljadel oli võib-olla otsustavgi. Kuulame, mida kirjutab August Gailit oma Vabadussõja-ainelises romaanis:

"Poollagunenud kaubavaguneist, mille laagrid on läbi põlenud ja teljed kõveraks paindunud, valmistatakse soomusronge. Soomusronge, kurat võtaks, mille ainsaks soomuseks on liivakastid seinte ääres. Kui maailmasõjast tagasipöördunud sõdurid ei usu sõja võidusse ning jalutavad rindelt koju, siis asendavad neid koolipoisid."

Kahjuks pole kirjutatud raamatut, kus kajastuks okupatsioonivõimude vastu võidelnud koolinoorte kangelaslikkus.

Kui aga mõtleme tagasi okupatsiooniaastatele, siis kas ei lahkunud siingi meie isad võitlusväljalt, ja mitte ainult need, keda viidi Venemaale või läksid Läände, vaid ka siiajäänuid viskas valdav enamus, piltlikult öeldes, püssi nurka. Koolipoisid olid need, kes ei saanud toiminuga kuidagi leppida. Nemad jäid vabadusvõitluse tunglakandjaks.

Juba 1939.a., pärast Punaarmee baasidesse saabumist, paistsid nad rahva üldise tõrksuse taustal silma nii avaliku Nõukogude-vastase hoiakuga kui ka salajase ühistegevusega. Kahjuks on andmed sellest perioodist üsna kasinad, kuid arvan, et arhiividest võib kõige kohta saada üsna huvitavat ainet. Õnneks on elus veel vahetuid asjaosalisi. Kahtlemata võimaldavad nende mälestused panna käsitletavast kokku üsna täieliku pildi.

Mina alustasin õppimist keskkooli lõpuklassis sellel 1939.a.päeval, kui algas Teine maailmasõda. Paari kuu pärast tulid baasidesse Vene tankid ja algas Eesti okupeerimine de facto. Sündmusi hakati dikteerima Moskvast. Eenpalu valitsus vahetati välja Uluotsa valitsusega. Samuti asuti välja vahetama kõrgemaid sõjaväe- ja riigiametnikke. Küllap olid paljudes kohtades ametis juba naaberriigi salateenistuse teeneid osutavaid isikuid.

Seda, missugune oli siis koolinoorte suhtumine toiminusse, väljendas selgesti kõnevõistlus Pärnu I Gümnaasiumis 1940.a. kevadtalvel. Neid võistlusi peeti seal igal aastal. Kõneteema oli vaba. Kõnelejad esinesid kaasõppurite ees kooli aulas. Viimastest võistlustest on mulle meelde jäänud I gümnaasiumiklassi õpilase, kohtuniku poja Paul Sanga kõne teemal "Vabadussõda ja tänapäev". Kõne juhtmotiiv oli:

"Mida me veel ootame? Pangem kokku koolipoiste pataljonid ja löögem venelased baasidest tagasi Peipsi taha. Õppurid on meile Vabadussõjas eeskujuks...". Menu oli määratu, reaageering tormiline.

Kuid kui võimule tulid uued valitsejad, küllap kanti selle kõne sisu ette, kuhu vaja. Järgmisel aastal noormees vahistati ja ta elupäevad lõppesid NKVD piinakambris. Tema nimi on aga käinud läbi mitmest minu käes olnust politseiarhiivi toimikust ja ka sellest, millest räägin hiljem põhjalikumalt. Nagu toimikuist selgub, tegutses juba siis Pärnus mitu koolinoorte salaseltsi. Neist ühte juhtis Paul Sang.

Koolinoorte rohkem või vähem avalikult väljendatud

vaenulikkus okupatsiooni vastu mängis olulist osa meie rahva võitlusvaimu hoidmisel, eesti rahva iseseisvustaoitluste järjepidevuse säilitamisel, meie rahva vabadusele pürgiva vaimuse arenemisel, lootuse püsimisel okupatsioonist vabanemisele...

Okupantidevastase koolinoorte vabadusliikumise võiks jaotada kolme järku. Esimene algas 1939.a. punavägede baasidesse tulemisega ja lõppes venelaste pagemisega pealetungivate sakslaste eest. Teine algas uue Nõukogude okupatsiooniga 1944.a.sügisel ja saavutas haripunkti neljakümnendate aastate teisel poolel, kui metsavendade tegevuselgi oli tipp tund. Viimastega tegutsesid koos paljud koolinoorte salaorganisatsioonid. Ebavõrdses võitluses okupantide ja nende käsilastega langes koos metsavendadega ka arvukalt koolinoori. Kolmas periood algas viiekümnendail aastail, kui salaseltsid olid likvideeritud, kuid vaikne vastupanu jätkus. Esines spontaanseid meeleavaldusi. Üks neist, 1980.a. 1.oktoobril Tammsaare mälestussamba juures Tallinnas. See ajendas kirjutama tuntud "40 kirja".

Et koolinoorte vastupanuliikumist on nimetatud ka laste mänguks, siis tuleks toimumule õige hinnangu andmisel kasuks tutvumine Politseiarhiivis säilitatavate toimikutega. Nendest näeme, et selles liikumises osalenud noori, keda Nõukogude repressiivorganid olid oma haardesse võtnud, karistati nii, nagu seda tehakse tsiviliseeritud maailmas kõige rängemas kuriteos süüdimõistetud kriminaalkurjategijatega. Päris tavaline karistusmäär oli maksimaalselt võimalik, kuni 1948. aastani 10, hiljem 25 aastat sunnitööd.

Minu isa oli esimeses Eesti Vabariigis konstaabel. Ma ei mäleta, et tal oleks tulnud tegelda koolinoorte vastupanuliikumisega. Mulle ei meenu ka ajakirjanduses kajastunud ühtki taolist kuritegu. Tõsi, pärast Vabadussõda, kui utoopiale rajatud kommunistide propagandal oli naivsete koolinoorte hulgas mingi mõju, tegutsesid koolides kommunistlikud pörandaalused salaorganisatsioonid, kelle liikmed arendasid Vabariigi valitsuse vastast õnnestustegevust. Üldiselt olid need nii kaasõppureile ja ka õpetajaile teada. Kuid maksimaalne karistus, mida rakendati siis, kui mõni neist läks eriti ülbeks, oli koolist väljaheitmine.

Okupatsiooniajal arreteeritud vastupanuliikumises osalenuile määrati karistus Vene NFSV, seega meid

okupeeritud riigi kriminaalkoodeksi paragrahv 58 järgi. Tavaliselt leidis kohus või erinõupidamine, sisuliselt tribunali, et kinnivõetu oli süüdi selle paragrahvi punktide 10 ja/või 12 rikkumises. Neist esimene käsitles propagandat ja agitatsiooni, samuti vastavasisulise kirjanduse levitamist, fabritseerimist või hoidmist. Seega piisas, kui kinnivõetul juhtus kodus olema näiteks ülalmainitud Vabadussõda käsitlev romaan. Kuid võimu õonestamisena võeti ka iga mõtet, mis ei langenud kokku selle päeva ajalehe mõttega või ei tõusnud oma palanguga selle kõrguseni. Sest nõrgestab ju kõik, mis ei tugevda. 12. punkt käsitles eeskätt kodaniku südametunnistust, mis muide öeldi konstitutsiooni järgi olevat vaba. See puudutas mistahes riigiohtliku teo üles andmata jätmist. Teadsid ja ei öelnud - see oli sama, nagu oleksid sa ise teinud. Nii polnud paragrahvi leidmine kinnivõtjaile mingiks probleemiks.

Toimikud võimaldavad dokumenteerituna tuua päevavalgele kogu metsiku omavoli ja inimõiguste kõige kühnilisema rikkumise vägivallarežiimi poolt. Ühe näitena ja päris tüüpilisena vähemalt vastupanuliikumise esimese laine kohta käsitlem paljudele tuntud Tartu doktori Hans Laja toimikut.

Selles on 61 lehekülge. Alustatud on 1940.a. 24.septembril. Viimane leht on sisse ömeldud 24.aprillil 1982.a. Seega on toimiku kaante vahel 42 aasta pikkune lõik selle mehe elust. Dokumendid võib toimikus jaotada kahte paketti. Esimene sisaldab süüdistusmaterjali, koosneb 36 lehest ja lõpeb väljavõttega Erinõupidamise protokollist 16.detsembril 1940.a. Teine, 25-leheküljeline pakett sisaldab rehabiliteerimisega seotud dokumente. Neist esimene on Hansu ema kirjutatud amnesteerimisavaldus Beriale 12.jaanuaril 1946.a. Viimane on tõend Hansu rehabiliteerimise kohta, välja antud 24.aprillil 1982.a.

Vähe oleks öelda, et dokumendid sisaldavad ebatäpsust. Neis on kuhjaga meelega ja ka hooletusest tehtud vigu. Sageli on näha, et ülekuulaja on juhtinud jutu süüdistajale soodsas suunas. Esineb ka jämedaid võltsinguid. Esimese laine dokumendid on veel suure osas eestikeelsed. Kohe pärast annekteerimist toodi siia Venemaalt eesti keelt valdavaid NKVD ametnikke, sealhulgas ka riigikukutaja Viktor Kingissepa poeg Sergei... Mõned kohad varuti ka kohalikele, 1939.a. amnestiaga vabastatud kommunistidele. Nende allkirjad on Eesti Politsei arhiivi lugematuil dokumentidel. Kuid salateenistuse ülemine ots mõistis ikkagi ainult vene

keelt. Sellepärast järgneb eestikeelsele dokumendile tavaliselt venekeelne tõlge. Reeglina on tõlke kvaliteet alla igasugust arvustust ja tõlge kipub ikka kujunema ülekuulatava süüd suurendavaks.

Hans Laja 1940. a. alustatud toimik peegeldab sõja-järgseil aastail kinnivõetutele omast erakordset ausust. Sellest on selgesti näha, kui võrd vähe tundis tolleaegne eesti koolipoiss Nõukogude repressiivteenistuse jõhkrat küünilisust. Seal kasutati iga ülekuulatava sõna ära nii, et sellega oleks olnud võimalik süüd suurendada. Tsiviliseeritud õigusriigis kasvanud nooruk ei osanud eriti arugi saada, mis ta tunnistustest võib osutada okupatsiooniseaduste kohaselt kuriteoks. Kuigi veidigi poliitikast huvitunud koolinoor oli meie lehtedest lugenud kommunistlikest puhastustest, kõrgete sõjaväelaste mahalaskmistest, ei osanud ta tulla sellele, et kogu õudus oli jõudnud temagi kodumaale...

Siinkohal lõi Hans Laja ülekuulamisprotokollist. Ta enda äsja saadud tunnistust mööda oli see juba teine, parandatud väljaanne. Pärast esimese tunnistuse kirjapanekut tundus see ülekuulajale niivõrd riigivastasena, et Hans pidi selle pärast püstoliga ähvardamist ümber jutustama.

"Küsimus: Millal ja miks Teid arreteeriti? Vastus: Mind arreteeriti 23. IX. 40. a. kell 19.45 Reaalkooli juures, kui tahtsin noaga läbi lõigata kummi autol, millesse olid paigutatud meelevaldajad.

Küsimus: Tähendab Teie tahtsite takistada sellega arreteeritute äraviimist ja neid vabastada? Vastus: Vabastamismõtet mul ei olnud, aga äraviimist tahtsin takistada.

Küsimus: Miks tegite nii? Vastus: Kuna tundsin arreteerituile kaasa.

K: Tähendab, Teie suhtumine praegusesse maksvasse korda on eitav? V: Jah.

K: Kes Teie tuttavatest mõtlevad veel nii nagu Teie? V: Suurelt osalt kõik minu koolikaaslased suhtuvad eitavalt praegusesse korda.

K: Missugusel kujul olete teinud agitatsiooni praeguse korra vastu? V: Olen jutuaajamisel väljendanud, et praegust korda ei poolda ja eriti ei meeldi mulle ausammaste mahavõtmine."

Järgnevas tõlkes on tehtud ikkagi "äraviimise takistamisest" "popõtka osvobodit arestovannöh" ja "noast" on

saanud "finski nož". Pole mõtet seletada, mis vahe on tõelistel sellistel nüanssidel õigusmõistmisele, kuid õigusmõistmisest olid selles riigis järgi jäänud ainult riismed.

Tegelik vägivallavõimu julgestusaparaadi eesmärk oli isoleerida igauks, kes julges avaldada kas või vähimatki kahtlust Eestis 1939. ja 1940.a. juhtunu seaduspärasuse kohta, ning hirmutada põhjalikult ülejäänuid, et suruda juba eos maha igasugune iseseisev mõte.

Paljudes toimikuis on arvukalt rehabiliteerimistaotlusi, mõnes mitukümmend. Nende hulgas ka paljude prominentsete isikute palvekirju. Näiteks Friedebert Tuglase avaldus Varesete, Karotammele ja teistele oma käli pere küüditusest vabastamise kohta. Kälimees oli juba laagrist vabanenudki ja viibinud mõnda aega Tallinnaski, kuid siis sõitnud Kirovi oblastisse viidud perekonna juurde. Samas asjas oli teinud ENSV prokurörile taotluse tolleaegne Ülemnõukogu Presiidiumi esimees Eduard Päll. See kõik oli tühi töö. Igasugused Pällid ja Varesed, rääkimata väiksematest vendadest, olid vaid etturid. Tegelik võim istus Moskvas ja realiseeris seda kohapeal Kummide ja Resevite abil. Kõik muu oli kõõne.

Julgen oletada, et Eestis polnud palju neid koole, mis oleksid olnud vabad vastupanuliikumisest. Kahjuks on sellest kõigest laiemale avalikkusele teada vähe. Möödunud aasta oktoobris tuli Tallinnas kokku "Eesti Eluraamatu Komitee" algatusrühm, milles osalejad tulid ka Tartust. Meie eesmärk on kirjastada raamatusari okupatsioonivõimude kõikide repressioonide kohta. Üks raamat on mõeldud ka õppurite vastupanuliikumisest. Asja praktiliseks käimapanemiseks tuleks moodustada komitee. See võiks olla Tartus, kuna Taaralinn on näidanud üles tänuväärset algatust selle küsimuse valgustamisel konverentsi korraldamisega. Siis tuleks leida igast maakonnast üks või kaks agaramat korraldajat, kes võtaks sealse ainese kogumise enda peale. Nemad peaksid selgitama, kes on koolis huvitatud selle kooli ajaloolõigu uurimisest. Kaasa tuleks tõmmata skaudi- ja noorkotkaste rühmad, noorte kodu-uurijate ringid ja Muinsuskaitse aktivistid, kes paljudes koolides juba tegutsevad ja otsivad endale rakendust.

Koolinoorte vastupanuliikumise uurimisel on arhiivisäilikud, eelkõige Politseiarhiivi toimikud hindamatu väärtusega.

1. Ka õpilasi sunniti tegema kaasa kommunistide propaganda kometimängu. Süngete nägudega mööduvad Tallinna koolinoored oktoobrirevolutsiooni aastapäeval punaste võimumeeste tribüünist.
2. Samal ajal, kui kogu maal lокkas NKVD terror, käsutati komnoored välja loosungiga: "Elu läks paremaks, elu läks ilusamaks !"

Neid laule laulsid tollel
ajal eesti koolinoored

Eestimaa, mu isamaa

Eestimaa, mu isamaa,
kuis mul armas oled sa!
Murravad ka tormid, tuuled
sinu viimsed tannepuud,
siiski hüüavad mu huuled:
Eestimaa, sul annan suud!
Eesti vaprad vanemad
vaimuvallast vaatavad.
Pääs neil paistvad pärlikroonid,
võidulaulud kõigil suus.
Meil on kuninglikud troonid
kuldseid kandleid palmipuus.

Eestimaa, su mehemeel
pole mitte surnud veel!
Peab surm ka rohkem löikust
suure sõjakäraga:
Truuks siis jääme isamaale
viimse veretilgani!

Meil merevood on vabad

Meil merevood on vabad
ja võimsalt mühavad
ja kodupinna metsad
meil vastu kajavad.

Refr.: Saa vabaks Eesti meri
Saa vabaks Eesti pind
Siis tuisku ega tormi
Ei karda Eesti rind.

Meil metsad veel on vabad
ja võimsalt mühavad
ja soode sopid, rabad
veel mehi varjavad.

Refr.: Saa vabaks Eesti meri...

Eesti leegionäride laul

On kodu meil sisemaa põldude vöös
või ranniku liivasel rannal
või saarel, kus vihmane tormide sööst
käis päeval ja ööl meie kannul.
Me tulnud ja moodustand terasest kee,
mees mehega sammu siin astub.
Ja kõigil on ühine eesmärk ja tee
käes relvaga vaenlase vastu.

Refr.: Meil leegion sammub ja kindel ta rüht,
sest kohustus püha meil täita
Eesti tulevik, see me kõikide siht,
mille eest tuleb surra või võita.
Siin rahvas rahvale ulatand on käe
ja ühiselt kantakse raskus.
Küllap vaenlasel igavest meelde nüüd jääb
me relvade hävitav vastus.

Sinu silmis küll pisaraid nägin, mu neid,
kui lahkudes hoidsin su käsi
kord tagasi tulen ja kuivatan neid,
tean oodates sina ei väsi.
Kuid tahan, et naeratad mul püsti päi
ma naeratan sinule vastu
kui vaimus mu kõrval sa vaprasti käid
siis rõõmsalt riviski astun.

Refr.: Meil leegion sammub...
Me kodudest üle käid, raevutsev tuul
neist kiskunud tütreid ja pojad.
Ent võitleme seni kui rauas on kuul
meile tee avat' on koju.
Kord teostub see kindlasti, ühinend siis
kõik eestlased on kodumaa pinnal.
Seal võidukaist lauludest kajamas hiis,
see võitlus on väärinud hinna.

Refr.: Meil leegion sammub...

Teid me tervitame, kodumaa metsad

Teid me tervitame, kodumaa metsad
kaunid kodumaa järved, jõed
lokkavad, kus viljapõllud
põllumeest, kus kündmas näed

Refr.: Me vabad põhjamaa pojad
ja julged võitlejad
Me vaba kodumaa loojad
ja poisid vapramad
Me vaba kodumaa loojad
ja poisid vapramad

Meeles alati meil põhjamaa neiu
kelle karge ilu võlunud meid
Su silmis pole nuttu
naeratad ja ootad vaid

Refr.: Me vabad põhjamaa pojad...
Kallis emakene meeles meil on ikka
kuigi kodus polnud see ehk nii
Ei me unusta sind ial,
sa me juures sureski

Refr.: Me vabad põhjamaa pojad...

Õnne, Eesti rand ja saared

Õnne, Eesti rand ja saared
vana, vaba Põhjamaa
Üle põlde taevakaared-
ikka jäägu sinama

Jõudu sulle, sinu tööle
põldur, kaevur, meremees
Lõpp saabub mureöäle
kuldne koit käib meie eel

Torm võib murda rannarooгу
sa ei paindu Eestimaa
päevad päiksepaistet toogu
sulle, vaba kodumaa

Oh Jossif, Jossif

Oh Jossif, Jossif, miks sa tegid nõnda
et ära võtsid terve Eestimaa
ja ütlesid, et rohkem sa ei taha
kui Paldiski ja osa Saaremaast

Oh Jossif, Jossif, aeg on minna ära
ja vabaks anda väike Eestimaa
me kauem sinu valitsust ei taha
sa väga hästi oskad röövida

Oh Jossif, Jossif, sinu päikse sära
meid vabu eestlasi ei meelita
ja sinu jünger-poisikeste plära
ei võlu sinu sabas sörkima

Oh Jossif, Jossif, saa nüüd ise aru
sul tuleb vabaks anda Eestimaa,
või muidu tuleb mere tagant onu
sind hoopis võtab hävitada

Oh Jossif, Jossif, viimast abi sulle
heameelega me anda tahame
maa peale jääda oleks sul ju häbi
sul kirstunaelad valmis taome me

Oh Jossif, Jossif, aeg on minna ära
ja vabaks anda väike Eestimaa
me kauem sinu valitsust ei taha
sa väga hästi oskad röövida.

Pühendus doktor Hjalmar Mäele

Meil rasvaaineks margariin,
mis suhu võtta on küll päris piin
ja leib on pooleks liivaga,
mis on küll raske seedida -
seda kõike toob meile paastujate kultuur.

Meil füüreriks on doktor Mäe,
kui tervitab, siis ajab püsti käe.
Seda teeb te suure žestiga,
käib ringi soomusvestiga-
ei teda taba ükski tinakuul.

Tal korteriks on Kadrioru loss,
mis seest on nagu omnibuss
ja ees tal marsvad sõdurid,
kes enam-vähem talle truud-
et doktor rahuks olla võiks.

(juba teisel viisil)

Veremeri tõuseb vabaduse toojalt,
Eestimaad ta päästab endiselt poojalt,
Eestimaale õnne tema lubas anda,
siiski saime uusi ahelaid vaid kanda.

Ref.:

Oh sa isand doktor Mäe
ega see lugu sul hästi läe.

Ma tahaksin kodus olla

Ma tahaksin kodus olla, kui õunapuud õitsevad
ja nende roosakad õied mu juukseid ehivad.

Ma tahaksin kodus olla, kui rukkipoold haljendab
ja kollakas-pruunikat vilja tuul tasa sahistab.

Ma tahaksin kodus olla, kui kasemets kollendab
ja luigeparv taevavõlvil lõunapoole purjetab.

Ma tahaksin kodus olla, kui lumevaip katab maad
ja kuuskede härmatand oksad kuupaistel hiilgavad.

Ma tahaksin kodus olla, kui kallim on minuga
ja temaga üheskoos mina jääks rahuks uinuma.

Ma tahaksin kodus olla, kui Eesti on vaba riik
ja Laidoner juhatab väge ning Päts on president.

Kawe keldris

Seal Kawe keldris all, kus trellid akendel
ja raudsed ukсед ees on riivitud.

Aeg pikk ja pime on, ma kaugel kallimast
ja mitte iialgi ei näe vist sind.

Oli õigus kaartidel, kui ette kuulutas,
et trellid tugevad mind ootavad

Ära võeti vabadus, jäi järel mälestus
ja hinges igatsus vaid kallimast.

Ära nuta neiuke, elus õnne soovin sul,
mind taband õnnetus on noorusteel.
Kui leiad teise sa, mind ära unusta,
kord meie südameis oli kevade.
Kui möodus kevade, möodus õnn ja armastus
ja süda sinuga, jäi mälestus.
Sul linnu vabadus, ma Kawe keldris all,
kuid siiski ligidal ma sinule.

Mu isamaa armas

Mu isamaa armas, kus sündinud ma,
sind armastan ma järjest ja kiidan lauluga.
Ei seedrid, ei palmid ei kasva me maal,
meil siiski kenad männid ja kuused, kased ka.
Ei hõbedat, kulda ei leidu me maal,
kuid viljakandvat mulda on leida igal pool.
Oh öitse veel kaua me isade maa,
see maa, kus palju vahvust ja vaimuvara ka.
Su hooleks end annan ja truuks sulle jään,
kuni ma ükskord suren ja oma hauda läen.

Kas tunned maad

Kas tunned maad, mis Peipsi rannalt
käib Läänemere rannale
ja Munamäe metsalt, murult
käib lahke Soome laheni.
See on see maa, kus minu häll
kord kiikus ja mu isadel,
sest laulgem nüüd ja ikka ka:
see ilus maa on minu kodumaa.
Siin teretavad metsaladvad
nii lahkelt järvi, rohumaid;
siin taeva vihmaal oras võrsub
ja päike paitab viljapäid.
Siin kasvab eesti meeste sugu
ja sammub vabadusele.
Siin võrsub priskelt eesti neiu
ja sirgub eesti mehele.

Siin tõstab rahvas põllurammu
ja matab endist viletsust;
siin püüab rahvas vaimuvalgust
ja võidab endist pimedust.

Oh töotagem südamest,

me mehed olla igavest!

Ja laulgem nüüd ja lõmata:

sa kosu, kasva kallid kodumaa!

Pöördumine maailma avalik- kuse poole

...et sünge ajalugu
ei korduks...

Teie poole pöörduvad selle üleskutsega II maailmasõja ja sellele järgnevate aastate koolinoored, kes on 20.veebruari kogunenud Eesti Vabariigi 75.aastapäeva aktusele ja ajalookonverentsile Tartu Ülikooli ajaloolisesse aulasse. Oleme meie rahva vastu suunatud genotsiidi, etnotsiidi ja kulturotsiidi vahetuteks tunnistajateks ja ohvriteks. Meid, koolinoori, arreteeris ja represseeris nõukogude võim 1940.a. okupeeritud Eestis sellepärast, et osutasime vastupanu sovjetlikule kommunistlikule vägivaldale - rahva, rahvuse ja kultuuri mõnitamisele ja hävitamisele ning väimsele ja füüsilisele terrorile. Tuhanded meist pidid aastaid vaevlema nõukogude vangilaagris. Paljud meist ei jõudnudki koju tagasi. Eesti Vabariik kaotas II maailmasõjas veerandi oma elanikkonnast. Kommunistlik nõukogude võim kuulutas Eestis okupatsioonirežiimile vastupanijad kriminaalkurjategijaiks. Nende kohta fabritseeriti süüdistus Venemaa kriminaalkoodeksi kurikuulsate paragrahvide 58 või 59 järgi, sealjuures neid paragrahve ka tagasiulatuvalt rakendades. Eesti koolinoorte vastupanuliikumisest osavõtjad tembeldati nõukogude "isamaa" reetjateks ja neid hävitati selle nimetuse all. "Isamaa" reetjateks loeti nii lindpriiks kuulutatud vabadusvõitlejatele toitu viinud rasedad naised kui ka nende eelkooliealised lapsed. Neid piinates püüdsid okupandid sundida metsavendi - s.o. eesti partisane - alistuma. Tuhandeid hukkunud ja hukatud kangelasi jäävad mälestama paljud teadaolevad või jäljetud hauad Eestis ja endises Nõukogude impeeriumis. Sovjetide vägivalda ohvriks said paljud teistegi Ida- ja Kesk-Euroopa maade, nagu Karjala, Ungari, Poola, Ida-Saksamaa, Tšehhi ja Slovakkia, Venemaa, Ukraina jt. endise Nõukogude Liidu alade elanikud, aga ka Nõukogude Liitu sattunud inglased, ameeriklased, sakslased, korealased, hiinlased jt. Punase katku epideemia oli ohvriterohkem kui pruun katk - ta levis kõikidesse maailmajagudesse.

Kutsume üles kogu maailma ausaid inimesi mälestama neid, kes langesid kuritegeliku sovjetliku kommunismi väimse ja füüsilise terrori ohvriks. Sünge ajalugu ei tohi korduda.

Juurigem välja katsed uuendada sovjeti-kommunismile kasulikku demagoogiat ja propagandat, millega mõjutatakse ja töödeldakse avalikku arvamust.

On aeg, et maailma avalikkus ja rahvaesindused mõistaksid hukka sovjetliku kommunismi kuriteod. On aeg, et see režiim antakse rahvusvahelise kohtu alla. Palume käesolev pöördumine teatavaks teha Teie rahvaesindusele ja Teie riigi ja rahva üldsusele.

Meie kontaktaadress: Eesti Rahvuslik Erakond
Võru t. 47a
EE2400 Tartu

Appeal to the Victims of Soviet Communism

The gloomy history must not recur

The Estonian youth of World War II and the years following present the following appeal:

We have gathered in the historical Assembly Hall of Tartu University to celebrate the 75th anniversary of the Republic of Estonia, with a conference on history. We are the victims and witnesses of the genocide, ethnocide and culturocide committed against our nation by Soviet power.

Estonian schoolchildren were arrested in Soviet occupied Estonia because they resisted Soviet communist violence that humiliated and destroyed the people, the nation and its culture, and resisted the physical and psychological terror and atrocities.

Thousands and thousands of us were tortured and had to suffer for years in Soviet prison camps. Most of those people could not return home - they were buried in unmarked graves. In World War II Estonia lost about a quarter of its population.

Soviet communist power declared those who were against the Soviet occupation regime to be criminals. False accusations were fabricated, frequently based on notorious paragraphs 58 and 59 of the Soviet criminal code.

In many cases these "laws" were applied retroactively. Estonian freedom-fighters - schoolboys and -girls - were claimed to be traitors to the "Soviet fatherland" and eradicated. Such "traitors" included pregnant women and pre-school children, who carried food to the so-called "brothers of the forest". The Estonian partisans were also treated as enemies and traitors. By torturing them, the Soviet occupiers tried to make the partisans surrender.

Thousands and thousands of graves, known and unknown to us, will help us remember those who died in Estonia or in the territory of the former Soviet Empire.

A great number of the victims of Soviet violence were the people from the countries of Eastern and Central Europe, such as Hungary, Poland, Former East Germany, former Czechoslovakia, Russia and Ukraine. Also among the victims were those who happened to be in the Soviet Union: the English, the Americans, the Germans, the Koreans, the Chinese.

The red plague has claimed more victims than the brown plague: it spread to all the continents.

We appeal to all the honest people of the world to commemorate the victims of Soviet mental and physical terror. This gloomy history should never be repeated. Let us uproot all the attempts to renovate the demagoguery and the propaganda that can influence and manipulate public awareness.

It is high time for the crimes of Soviet communism to be condemned by public opinion and by the representatives of all the people, and be brought to trial before an international tribunal.

We ask you to announce this appeal to all the representatives of our parliaments, to all people in all countries.

Tartu, February 20, 1993

Our contact address:

National Party of Estonia

47a, Võru St., EE2400 Tartu, ESTONIA

Lugupeetav lugeja

Endistest koolinoortest on saanud 50 aastat kestnud hallaöö jooksul vanad inimesed. Vahepeal on eesti keel ja grammatika üsna oluliselt muutunud. Ja ega kooliajal õpitud kirjakeele reeglidki enam väga meeles ole. Meie kõigi eesmärgiks on ju eesti keele ja kultuuri kui rahvuse põhitunnuste säilitamine ja arendamine. Siiski ei pidanud ajalookonverentsi korraldajad ja materjalide trükkiseadjad eetiliseks ette võtta konverentsile saadetud materjalides olulisi grammatilisi ega muid keelilisi ümberkujundusi. See oleks võinud põhjustada mõningaid vääratusi - nii et autori poolt valitud tunnussõna või lause silumine võinuks moonutada minevikupilti või selle ähmaseks teha. Kohendasime ainult õigekirjalisi ebatäpsusi.

Vastutus kogumikus avaldatud, faktidena esitatud andmete eest, aga ka arvamuste, viidete ja hoiakute eest on autoritel.

Oleme veendunud, et lugeja ühineb tänamaks neid, kellel jätkus julgust ja jaksu nii kirjas kui sõnas eesti koolinoorte vabadusvõitluse jäädvustamiseks. Loodame, et nad jätkavad oma tegevust ja kutsuvad kaasa ka teisi rahva mälu taastamisele.

Samas kasutame võimalust tänada kõiki, kes aktiivselt kaasa aitasid mainitud konverentsi toimumisele. Eriti tahaksime siin esile tõsta Artur Rossit, Hillar Kigustet ning Heino Noort kui selle kogumiku kirjastajat. Siia lisame prof. Helmut Piirimäe ja prof. Peeter Tulviste, kes suure heasoovlikkusega suhtusid konverentsi korraldamisse Tartu Ülikooli aulas.

Suur tänu Marta Raismale, kes andis oma panuse konverentsi materjalide trükiküpsaks seadmisel, ja Tartu Ülikooli Kirjastusele kaasabi eest.

Ajalookonverentsi materjalide avaldamisega
tegelnud toimkond:

Kattri Türk
Elmut Laane
Ilme Nadel

SISUKORD

Saateks (E. Laane) Introduction (E. Laane)	4
Treffneri Gümnaasiumi õpilastest Vabadussõjas (R. Freiman)	10
Pärnu koolipoiste organisatsioonist (H.-H. Laja)	12
Võru "Põhjapojad" (I. Palo)	13
Koolinoorte vastupanuliikumisest Haapsalus (H. Noor)	13
Noorteliikumisest Petserimaal (I. Saluveer)	16
Mustvee Humanitaargümnaasiumi vastupanuliikumisest 1940.-1941. aastal (A. Salupere)	18
Noorte salaorganisatsioonist Tallinnas (V. Kohv)	19
Olukord Võru keskkoolis aastatel 1944-1946 (A. Eher- Mugra)	19
Noorte vastupanuorganisatsioonidest Võrus (K. Aarop)	23
Koolinoorte organisatsioonist "Raudne Käsi" (E. Vahar) ..	24
Organisatsioon "Tasuja" (E. Keller)	25
Tartu vastupanuorganisatsioonist "Sini-Must-Valge" (A. Liik)	27
Sotsiaaldemokraatlikust ühendusest "Eesti Vabaduse Eest" (Ü. Ojatalu)	29
Kadrinas ja Rakveres 1948--1953 tegutsenud salajasest noorteorganisatsioonist (Ü. Ojatalu)	30
Organisatsioonist Tihemetsa Metsatehnilises Tehnikumis (H. Komp)	31
Võru koolinoorte-kuperjanovlaste organisatsioonist (A. London)	31
"Noorte Kuperjanovlaste" organisatsioon Võru Keskkoolis (Ü. Adamson)	32
Tallinna Ehitustehnikumi organisatsioon "Tasuja" (E. Traks)	40
Noorteorganisatsioonist "Eesti Partisanide Divisjon" (I. Linnumäe)	41
Lääne-Virumaa salaorganisatsioonist ("Orion")	42
Tartu organisatsioonist "Vaba Eesti" (V. Nõmmisto)	43

"Eesti Vabariigi Noorte Partisanide Põrandaalune Komitee" (L. Lehtmets)	44
"Eesti Vabadusvõitlejate Liit" Lihula Keskkoolis 1956--1959 (T. Mets)	45
Õpilaste põrandaalusest organisatsioonist Pärnu-Jaagupis (A. Kals)	47
Koolinoorte liikumisest Pärnumaal (V. Kalep Torontost) ..	49
Vabaduspüüe ei vaibunud (E. Joosep)	51
Eesti õpilased vabadusvõitluses KGB arhiivide kajastuses (E. Joosep)	52
Neid laule laulsid tollel ajal eesti koolinoored	59
Pöördumine maailma avalikkuse poole (Teaduslikust konve- rentsist osavõtjad) Appeal to the Victims of Soviet Communism	66

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.